

Posztgenocidális szindróma

**Az 1932–1933-as Holodomor jogtörténeti értelmezése, különös tekintettel a
bűncselekmény objektumára és objektív oldalára**

Jelige: HUF435

Kézirat lezárása:

2025.01.04.

A dolgozat szerzőjeként nyilatkozom, hogy a dolgozat elkészítése során mesterséges intelligenciát nem használtam. A kutatómunka eredménye önálló szellemi termék.

Tartalom

1. Bevezetés	4
2. A népiirtás definíciójának történetisége és változása	6
2.1. A ma ismert népiirtás-fogalom.....	8
3. A bűncselekmény objektív (tárgyi) oldala	10
3.1. A Lemkin-i interpretáció	12
3.2. Az elkövetés egyéb eszközei és módzatai	16
3.2.1. A kuláktanítás politikája: kollektivizálás, rekvirálás és padlássöprések.....	17
3.2.1.1. Miről ismerszik meg a kulák?	17
3.2.1.2. A határok lezárása.....	21
3.2.2. Az öt kalász törvénye	22
3.2.2.1. Bírói joggyakorlat.....	25
3.2.2.2. ... egy hónappal később	27
3.2.2.3. Értelmezés 1933-tól	28
3.2.2.4. Következmények és hatályvesztés	30
3.2.3. Fekete táblák	32
3.2.4. Torgszin – esély a túlélésre.....	35
4. A Holodomor mint népiirtás nemzetközi elismerése	37
4.1. Magyarország	38
4.2. Ukrajna.....	38
4.3. Más országok elismerése	39
5. Konklúzió	41
6. Felhasznált irodalom.....	42
6.1. Primer források	42
Levéltári források	42
Korabeli magyar sajtóforrások	43
6.2. Szekunder források.....	44
Jogszabályok	44
Szakirodalom.....	44
Internetes források.....	47

1. Bevezetés

A témakör meghatározása

A jelen dolgozat az 1932–1933-as ukrán éhínség jelenkori jogtörténeti² kérdéseit tárgyalja. Tanulmányom célja, hogy – elsődlegesen a szovjet kormány által alkotott törvényeken és egyéb jogi normákon keresztül – feltárja a Holodomor³ mint népirtás fogalmát és tárgyi oldalának esetleges ismérveit.⁴

A tárgykör aktualitását és *novumát* – a tragédia nemrég múlt 90. évfordulója mellett – különösen az orosz-ukrán háborúval történő párhuzamba állítás adja meg, mely mára már szintén számos kutatás tárgyát képezi.⁵ A közös történelmi gyökerekkel rendelkező két állam között fennálló konfliktus önmagában is különös jelentőségűvé teszi a tragikus párhuzamot. „*Circulus vitiosus?*” – tenné fel a kérdést *Horatius*.

A kutatás módszertana és forrásbázisa

A Holodomor magyar – különösen jogi – irodalma csekély és hiányos,⁶ így munkám során főként a témában született ukrán, orosz és angol nyelvű szakirodalmakat vettem alapul. Az általam megvizsgált források a kérdéskör számos elemét érintik, viszont az ukrán népirtásnak szentelt könyvtárnyi irodalom többsége történelem- és társadalomtudományi alapokon áll. Ezzel szemben a dolgozat a jogi szempontokat helyezi előtérbe. A komparatív igényű feldolgozás kvalitatív eszközöket is felhasználva, a nemzetközi büntetőjogot mint újkeletű diszciplínát hívja segítségül. A tematika sajátossága miatt a történeti módszertant követtem, melyhez a korabeli levéltári forrásokat is igénybe vettem. Ebben a keretben arra teszek kísérletet, hogy – bár figyelembe véve a téma érzékenységet, de mégis az előbbi kíváncsiságot szem előtt tartva – generális jogi szempontú megközelítést nyújtsak. Az eseményeket nemcsak alul- vagy felülnézetből, azaz a szemben álló felek valamelyikének szemszögéből, hanem jurisztikus elfogulatlansággal kívánom bemutatni. Megjegyzem, hogy a munka nem

¹ WITTGENSTEIN Ludwig: *Tractatus Logico-Philosophicus* (London: Routledge&Kegan Paul Archive 1974. 89.)

² Sipos Levente és Ständeisky Éva meghatározása nyomán. Vö. STIPTA István: „A jelenkori jogtörténet-tudomány (Értelmezési kísérlet)” *Jogtörténeti Szemle*, 2016/3. 36–37.

³ A Holodomor (морити голодом) szóösszetétel, bár az egész komplex eljárást értjük alatta, de ténylegesen büntető- és megtorló politika eszközeivel megvalósított éhség általi halált, az éhhalált jelenti. A kifejezés kizárólagosan az éhínség által érintett az ukránok által lakott területek vonatkozásában használatos. Vö. МАРОЧКО Василь: *Територія Голодомору 1932-1933 рр.* (Київ 2014, 7.)

⁴ Az alanyi oldal és maga a szubjektum, illetőleg az objektum – terjedelmi korlátok miatt – egy különálló dolgozat tárgyát képezi.

⁵ Ld. például ОГІЄНКО Віталій: *Що Голодомор має навчити українців: історичні паралелі між Голодомором і нинішньою російською агресією та геноцидом* (Київ: К.І.С. 2023).

⁶ Az általam felhasznált jelentősebb és releváns magyar feldolgozásokat a *Felhasznált irodalomnál* ismertetem.

egy lezárt – sokkal inkább egy megkezdett – kutatás eredménye, amelyben meghatározom a későbbi kutatások tárgyi és módszertani kereteit.

Az ukrán történetírás az éhínséget – a politikai elnyomást és a genocídiumot hangsúlyozva – elsősorban a nemzeti identitás és a függetlenségi törekvések szempontjából igyekszik vizsgálni. A primer⁷ források publikációja és a kutatási szabadság jelenlegi állapota azt mutatja, hogy Ukrajnában a témával kapcsolatos dokumentumok széles körben elérhetőek,⁸ míg Oroszországban a kutatások gyakran korlátozottak és változatlanul politikailag érzékeny témaként kezelik őket.⁹ Az orosz levéltárakban fellelhető forrásokat, beleértve a titkos dokumentumokat és a pártállami irányelveket, elsősorban a szovjet múlt utólagos idealizálására és legitimizálására használják. Az eltérő értelmezés és a történelmi narratívák politikai felhasználása tovább nehezíti az objektív tudományos diskurzus kialakulását, ami egyben a Holodomor jogtörténeti értelmezésének komplexitását is tükrözi. Véleményem szerint az archívumok feldolgozása két szálon futott és fut ma is: egy tudományos és egy érzelmi szálon.

A dolgozat szerkezeti felépítése

Tudományos diákköri munkám két fő egységre tagolódik. Az első nagy szerkezeti (2–3. fejezet) egység a népiirtás nemzetközi és büntetőjogi definíciójára, valamint annak alakulására koncentrál. Ezt követően a bűncselekmény objektív oldalának elkövetési eszközeit, módoszatait és körülményeit, végső soron pedig a következményeit és az eredményt járja körül, amely alapján a népiirtásra irányuló szándék egyébként vélelmezhető.¹⁰ A második rész (4. fejezet) hasonlóan a jogtörténeti és a nemzetközi jogi jelenkortörténeti közelítés szinergiáját indokolja, hiszen a népiirtássá nyilvánítás jelentős mértékben függött – függ ma is – attól, hogy melyek a jogilag releváns történeti tények. Ez a szerkezeti egység ennek

⁷ Vagyis a szóban forgó esemény idején keletkezett, „első kézből származó ismereteket közvetítő” források. Vö. KOI Gyula – SCHWEITZER Gábor: „A levéltári kutatás” in: JAKAB András – SEBŐK Miklós (szerk.): *Empirikus jogi kutatások* (Budapest: Osiris 2020, 477.)

⁸ Fontosabb publikált levéltári forráskiadványok, a teljesség igénye nélkül: МИХАЙЛИЧЕНКО Ганна – ШАТАЛІНА Євгенія (упор.): *Колективізація і голод на Україні: 1929–1933. Збірник матеріалів і документів* (Київ: Наукова думка 1992); ПИРІГ Руслан (упор.): *Голодомор 1932–1933 років в Україні: Документи і матеріали* (Київ: Києво-Могилянська академія 2007); КУДРЯЧЕНКО Андрій (упор.): *Голодомор в Україні 1932–1933 років за документами Політичного архіву Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина* (Київ: НІСД 2008); ДАНИЛЕНКО Віктор (відп. упор.): *Голодомор 1932–1933 рр. в Україні за документами ГДА СБУ: Анотований довідник* (Львів: Центр досліджень визвольного руху 2010); ГЕРАСИМЕНКО Микола – УДОВИЧЕНКО Валерій (упор.): *Геноцид в Україні 1932–1933 рр. за матеріалами кримінальної справи № 475* (Київ: Інститут археографії 2014); ПЕТРИШИН Олександр та ін. (упор.): *Геноцид українців 1932–1933 за матеріалами досудових розслідувань* (Київ – Харків: Право 2022).

⁹ ХЛЕВНЮК Олег и другие (сост.): *Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг.* (Москва: РОССПЭН 2001).

¹⁰ *Animus praesumitur ab effectu* (Vö. C.9, 16, 1 pr.)

megfelelően a népirtás elismerésének jogtörténeti előzményeit és máig tartó folyamatának rövid kifejtését tartalmazza.

2. A népirtás definíciójának történetisége és változása

A jelenleg hatályos Genocídium-egyezményt megelőző tervezet a leg súlyosabb nemzetközi bűncselekmény,¹¹ a *népirtás* fogalmát így határozta (volna) meg: „a következő szándékos cselekmények bármelyike, amelyet azzal a célzattal követtek el, hogy ezáltal valamely nemzeti, faji, felekezeti vagy politikai csoportot elpusztítsanak, a csoport tagjainak nemzeti vagy faji származása, vallásos meggyőződése vagy politikai nézete alapján:

1. a csoport tagjainak megölése;
2. a csoport tagjai testi épségének megsértése;
3. a csoport tagjaival szemben olyan rendszabályok vagy olyan életfeltételek alkalmazása, amelyek ezek halálának előidézésére irányulnak;
4. olyan rendszabályok alkalmazása, amelyek a csoporton belül a szaporodás meggátlására irányulnak.”¹²

A szovjet delegáció tagjai, többek között Andrej Visinszkij, a tervezet ellen szavaztak, és gondoskodtak arról, hogy a népirtás fogalma – Lemkin eredeti szándékával ellentétben – ne vonatkozhasson a társadalmi, politikai és gazdasági csoportokra. Ennek eredményeként az Egyezmény jelen formájában kizárja e csoportokat, így például az ún. kulákokat mint társadalmi osztályt sem tekinti védendő kategóriának.¹³ Ily módon a szovjet diplomaták lényegében jogi immunitást biztosítottak a Szovjetunió számára, jelentősen korlátozva a nemzetközi felelősségre vonás lehetőségét.

Csánk Béla okfejtése szerint a tervezet számos hiányossággal küzdött. Először is nem említette a náci és fasiszta jogtagadó rendszereket, amelyek közvetlenül kapcsolódtak a népirtás bűncselekményéhez. Emellett a politikai csoportok belefoglalása túlzottan kiszélesítette a jogi fogalom kereteit, hiszen a politikai közösségek nem azonosak a faji vagy nemzetiségi csoportokkal. A propagandát sem értékelte, holott az alapvető szerepet játszhat a népirtás előkészítésében.¹⁴ Ugyanakkor a joghatóság kérdésében is problémás volt, mert nem

¹¹ A népirtást nevezik a bűncselekmények bűncselekményének (*crime of crimes*). Vö. SCHABAS William A.: *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes* (Cambridge: Cambridge University Press 2000).

¹² Dr. CSÁNK Béla: „Genocídium” *Jogtudományi Közöny*, 1949/1–2. 27.

¹³ SNYDER Timothy: *Véres övezet – Európa Sztálin és Hitler szorításában* (Budapest: Park Könyvkiadó 2022, 497.); ill. ЦЕВЕК Юдит: „Голодомор в Украине, самый страшный геноцид в Советском Союзе (спорные вопросы вокруг определения понятия геноцида)” *Велес*, 2016/9–1. 11–29.

¹⁴ Vö. JENEY Petra – SEBŐK Endre: „Médiagenocídium” *Fundamentum*, 2004/1. 162–168.

kizárólagos joghatóságot biztosított az elkövető államok számára, ami „a büntető felségjog szempontjából” sértette az állami szuverenitást. Végül kimaradtak azok a rendelkezések is, amelyek a gyűlöletet szító szervezetek működését tiltották volna.¹⁵ Ma már nyilvánvaló, hogy a szöveg tárgyi kiterjesztése nem tükrözte a Szovjetunió politikai céljait és érdekeit, amelyek szoros határokat szabtak a népiirtás jogi definíciójának.

„[N]agy kár, hogy [az Egyezmény] nem mondja ki, miszerint a G[enocídium] bűncselekményének felsőbb parancsra vagy utasításra történt elkövetése a tettest nem mentesíti, amely elvet pedig a Nürnbergi Katonai Törvényszék a háborús főbűnösök perében következetesen alkalmazott. További hiánya, hogy nem rendelkezik a bűnvádi felelősség kérdésitől független és a G[enocídium] bűncselekménye esetében egészen sajátosan alakulható magánjogi kártérítési felelősség kérdéséről sem”¹⁶ – vélekedik a Beregszászról származó jogtudós. Írásának sajátosan kritikus és központi gondolata – mint kategorikus imperatívusz – a nemzetközi jog közvetlenül kötelező, ratifikását szükségtelennek tartó erejében rejlik.¹⁷ Kifejtette, hogy az eredetileg tervezett jogszabály helyett, amely a nürnbergi elveket kodifikálta volna, és a háborús bűncselekményeket az állami szuverenitás gyakorlása közben történő elkövetésük alapján büntette volna, végül egy korlátozott konvenció született.¹⁸ Bár más vélemények szerint is az alábbiakban tárgyalt és elfogadott Egyezmény hasonlóan egy nem konszenzusos politikai kompromisszum;¹⁹ ugyancsak más nézetek azt vallják, hogy olyan rivális nagyhatalmak megállapodása alkotta meg és hagyta jóvá azt, amelynek „vér tapad a kezéhez”, és amely saját érdekeiket kívánta előmozdítani ezáltal.²⁰

A Holodomor Egyezménynek való tartalmi megfelelését a következő fejezetekben – a történelmi faktumokon keresztül – fejtem ki részletesen, de előtte a fogalom lényegét tekintem át.

---

¹⁵ CSÁNK, 12. l. 29–30.

¹⁶ Uo. 30.

¹⁷ „[A]z Egyesült Nemzetek teljes egyetértésével készült és a Közgyűlés által elfogadott olyan, lehetőleg egyetemes nemzetközi büntetőjogi, pönalizáló jogszabály hozatalának módját és lehetőségét kell megtalálnunk, melynek már önmagában is kellő erővel kell bírnia ahhoz, hogy közvetlenül kötelezze az államokat a benne tételestett rendelkezések tiszteletben tartására, mint ahogyan ez az általánosan elfogadott rendszere például a nemzetközi munkaügyi egyezményeknek, amelyek – külön ratifikálás nélkül is – közvetlenül kötelező erővel bírnak.” Vö. Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ [BIEDERMANN Zsuzsanna: „A genocídium fogalmának értelmezése” *Jogelméleti Szemle*, 2011/4.](#); az 1983-as ún. Whitaker-jelentésről, mely javasolta a védett csoportok körének bővítését is, ld. GULYÁS Éva: „A genocídium fogalmának változásai. Gondolatok az 1948-as genocídium egyezmény 70. évfordulóján” *Regio: Kisebbség, Kultúra, Politika, Társadalom*, 2018/3. 35.

²⁰ BRANNIGAN Augustine: *Beyond the Banality of Evil: Criminology and Genocide* (Oxford: Oxford University Press 2013, 51.).

2.1. *A ma ismert népirtás-fogalom*

Miután az ENSZ 1948. december 9-én elfogadott, a népirtás büntetnének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló nemzetközi egyezményét (a továbbiakban: *Genocídium-egyezmény, Egyezmény*) a huszadik állam is ratifikálta, az a – XII. cikk értelmében – 1951. január 12-én lépett hatályba. Az Egyezmény II. cikke a népirtás nemzetközi jogi terminusát a következő öt elkövetési magatartáson keresztül ragadta meg:

„... népirtás alatt a következő cselekmények bármelyikének, valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával való elkövetését érti:

- a) a csoport tagjainak megölése;
- b) a csoport tagjainak súlyos testi vagy lelki sérelem okozása;
- c) a csoportra megfontolva oly életfeltételek ráerőszakolása, melyeknek célja a csoport teljes vagy részleges fizikai elpusztulásának előidézése;
- d) oly intézkedések tétéle, amelyek célja a csoporton belül a születések meggátolása;
- e) a csoport gyermekeinek más csoporthoz való erőszakos átvitele.”²¹

E bűncselekmény egyes tényállási elemei önmagukban is – függetlenül attól, hogy békeidőben vagy háborúban követik el – sértik a nemzetközi jog általánosan elismert normáit. Az Egyezmény I. cikke kimondja, hogy a részes államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy a népirtás megelőzése és szankcionálása érdekében megfelelő intézkedéseket fogatosítanak. A III. cikk a büntetendő cselekményeket részletezi: magát a népirtást, az arra irányuló szövetkezést, a közvetlen és nyilvános felbújtást, a kísérletet és a bűnrészességet. Az elkövetők – akár államvezetők, akár hivatalos- vagy magánszemélyek – az általuk betöltött pozícióktól függetlenül felelősségre vonhatók és büntethetők, ahogy azt az Egyezmény IV. cikke is rögzíti.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 15. cikkében²² és az Emberi Jogok Európai Egyezménye 7. cikkében²³ deklarálja a *nullum crimen sine lege* elvét, de „nem

---

²¹ [A népirtás büntetnének megelőzése és megbüntetéséről 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1955. évi 16. törvényerejű rendelet](#) tartalmazza az Egyezmény hivatalos magyar fordítását.

²² Vö. [1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.](#)

zárja ki valamely személy bíróság elé állítását és megbüntetését olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely elkövetése idején a civilizált nemzetek által elismert általános jogelvek szerint bűncselekmény volt.”²⁴ Ennek értelmében a népirtás tekinthető az első olyan bűncselekménynek, amely esetében a jogalkotó figyelmen kívül hagyta a *visszaható hatály tilalmának* elvét.

Az V. cikk alapján az ilyen büntetőintézkedések lényege abban áll, hogy a Szerződő Felek kötelesek meghatározni a népirtást és az azzal összefüggő bűncselekményeket megvalósító személyek büntetését. Az Egyezmény „pönalizálása” nem csupán a biológiai megsemmisítésre, hanem minden olyan cselekményre is kiterjed, amely ezen cél elérésére irányul, és ezzel kimeríti a genocídium tényállási elemeit.²⁵ Az ilyen ügyeket azon állam illetékes bíróságának kell elbírálnia, amelynek területén a népirtás bűncselekményét elkövették (területi hatály),²⁶ vagy a Nemzetközi Büntetőbíróság elé kell vinni, amennyiben annak joghatóságát az érintett Felek magukra nézve elismerték (VI. cikk).²⁷ A Genocídium-egyezmény értelmezése, alkalmazása és végrehajtása során felmerülő vitákat az ENSZ Nemzetközi Bírósága elé kell terjeszteni.

Az ukrán népirtást alkotó egy vagy több konkrét bűncselekményt illetően – az elkövetési eszközök és módok elemzésén keresztül – a tárgyi oldalon találtam egyértelmű válaszokra.

---

²³ Vö. [1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.](#)

²⁴ Uo.

²⁵ Dr. HAJDU Béla: „A genocídium kérdéséhez” *Jogtudományi Közlöny*, 1948/19–20. 378.

²⁶ Álláspontom szerint az érintett államok politikai intézkedései – különösen olyan esetekben, ahol maga az állam felelőssége is megállapítható – gyakorlatilag kizárják az ilyen jellegű jogvédelmi mechanizmusok hatékony működését.

²⁷ „A [Nemzetközi] Bíróság joghatósága a nemzetközi közösség egészét érintő legsúlyosabb bűntettekre korlátozódik. A Bíróság joghatósága a jelen Statútum szerint a következő bűntettekre terjed ki:

- (a) a népirtás bűntette;
- (b) az emberiesség elleni bűntettek;
- (c) a háborús bűntettek;
- (d) az agresszió bűntette.”

Vö. [T/4490. számú törvényjavaslat az Egyesült Nemzetek Diplomáciai Konferenciája által, a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómában, 1998. július 17-én elfogadott Statútumának kihirdetéséről \(5. cikk\).](#)

3. A bűncselekmény objektív (tárgyi) oldala

A bűncselekmény tárgyi oldali tanulmányozásának mindjárt az elején célszerű figyelembe venni a 2001. évi ukrán Büntető Törvénykönyv rendelkezéseit is (*ld. I. táblázat*). Ez a kódex ugyanis nem veszi át a szó szerinti, tartalmi meghatározást, és egyidejűleg mellőzi a taxatív jellegű megfogalmazást is.

A népiirtás büntetnének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény II.cikke	Ukrajna Büntető Törvénykönyve 442. cikkely 1. bekezdése
„...népiirtás alatt a következő cselekmények bármelyikének, valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával való elkövetését érti: a) a csoport tagjainak megölése; b) a csoport tagjainak súlyos testi vagy <u>lelki</u> sérelem okozása; c) a csoportra megfontolva oly életfeltételek ráerőszakolása, melyeknek célja a csoport teljes vagy részleges fizikai elpusztulásának előidézése; d) oly intézkedések tétel, amelyek célja a csoporton belül a születések meggátolása; e) a csoport gyermekeinek más csoporthoz való erőszakos átvitele.”	„Népiirtás, vagyis bármely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport teljes vagy részleges megsemmisítése céljából szándékosan elkövetett cselekmény, amely a csoport tagjainak életétől való megfosztását, súlyos testi sérülés okozását, a csoport teljes vagy részleges fizikai megsemmisítésére irányuló életfeltételek megteremtését, a csoporton belüli születések <u>csökkentését</u> vagy meggátolását, illetve a gyermekek egyik csoportból a másikba történő erőszakos áthelyezését jelenti.”

I. táblázat²⁸

saját szerk. és ford.

Az ukrán nemzeti szabályozás elhagyja a Genocídium-egyezmény b) pontjában foglalt „lelki” jelzőjét (*розумовий розлад*), és kizárólag a „súlyos testi sérelem” (*тяжкі тілесні ушкодження*) megjelölésére korlátozódik. Halina Zsurbeljuk értékelése nyomán ez az irányvonal ellentmond az ukrán jogi hagyományoknak és jogi ideológiának,²⁹ hiszen a múltbéli terror, a megfélemlítések, a tömeges letartóztatások, a bebörtönzések, a vezetés állandó bűnbakkere-

²⁸ A lényeges különbségeket aláhúzással jeleztem. Vö. Genocídium-egyezmény, 21. lj. II. Cikk.; ill. [Ukrajna Büntető Törvénykönyve 442. cikkely 1. bekezdés](#).

²⁹ ЖУРБЕЛЮК Галина: „Заподіяння розумових розладів під час Голодомору 1932-1933 років в Україні як елемент злочину геноциду” in: АНТОНОВИЧ Мирослава – ВАСИЛЕНКО Володимир (ред.): *Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин геноциду згідно з міжнародним правом* (Київ: Києво-Могилянська академія 2016, 126.).

sése és a készletező különítmények jelentette folyamatos veszélyeztetés sem kizárólagosan fizikai megsemmisítésre irányult, hanem a lelki és pszichológiai hatásokat is magukban foglalták. A kannibalizmusnak³⁰ az emberölésen felül például egyéb tudati hatásai is voltak. Ezt támasztja alá az öngyilkosságok magas aránya, valamint az, hogy a társadalom egyes csoportjai állandó félelemben éltek. Az állam a védtelen és kiszolgáltatott egyénnek épp azáltal okozott lelki sérelmeket, hogy noha őt magát nem feltétlenül pusztította el, de körülötte mindenki mást igen; így kétségkívül az eredeti aktushoz képest egy releváns és különösen hangsúlyos elemet mellőzött a jogalkotó, mely hiátust implementáció során figyelembe kell venni. Az ukrán Btk. általános részének 66. cikkely 1. bekezdése a bűncselekmény elkövetésének egyes indítékait – így 7. pontjában az erős felindulásból történő elkövetést – enyhítő körülményként, míg 67. cikkely 1. bekezdésének 6. pontja az idős- vagy kiskorú, mentális betegsége vagy szellemi fejlődési zavarai által kiszolgáltatott személy sérelmére elkövetett bűncselekményeket súlyosító körülményként nevesíti.³¹

A nemzetközi és nemzeti szabályozások a genocídium vonatkozásában tehát eltérhetnek egymástól: Magyarország jogrendszere a Genocídium-egyezmény meghatározását szó szerint átemeli, Ukrajna jogalkotása azt módosított formában, bizonyos elemek korrekciójával integrálja. Mindez azonban nem tekinthető unikális jelenségnek, ugyanis a francia *Code Pénal* (211. szakasz, 1.) sem veszi át a jelzős („nemzeti, népi, faji vagy vallási”) felsorolást, hanem azt a „bármely önkényes kritérium alapján” történő megsemmisítés szerkezettel váltja ki.³² A kanadai szabályozás a „nemzetközi szokásjogban” megjelenített csoportok ellen elkövetett cselekmények büntethetőségét biztosítja.³³ Így fontos kérdés és mindig figyelemmel kell lenni arra, hogy csupán a formális megfogalmazás vagy a tartalom lényeges elemei is módosulnak.

Valerij Matvijcsuk ukrán jogászprofesszor szerint az ukrán Büntető Törvénykönyv negyven különböző formában írja le a genocídium lehetséges megnyilvánulásait, minden nevesített és büntetőjogilag védett kategóriát külön részletezve.³⁴ A bűncselekmény minősítéséhez szükséges jegyeket nagyrészt az általános rész tényállási elemeinek objektív oldala tartalmazza, beleértve a cselekmény jellegét, az elkövetési helyet, időt, módozatot és eszközöket, valamint a fennforgó

---

³⁰ КОТЛЯР Юрій – МАКАРЧУК Сергій – МОРОЗОВА Ольга: „Документальні свідчення про канибалізм на території Миколаївської області під час голодомору 1932–1933 рр.”

³¹ [Ukraina Büntető Törvénykönyve 66-67. cikkelyek.](#)

³² GULYÁS, 19. lj. 27.

³³ Уо.

³⁴ ЗАЙЧЕНКО Олександр: „Об’єктивна сторона складу кримінального правопорушення геноцид: форми прояву кримінального правопорушення за частинами 1 та 2 статті 442 Кримінального Кодексу України” *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2023/6. 194–196.

körülményeket vagy a beállt eredmény súlyosságát. Ezen tényezők határozzák meg annak társadalomra veszélyességét is.³⁵

Az 1932–1933 között Ukrajnában a kommunista totalitárius rendszer által végrehajtott *népirtás* – vagy az erre irányuló szövetkezés, a közvetlen és nyilvános felbújtás, a kísérlet és a bűnrészesség – olyan cselekményként írható le, mely azonos a csoportot vagy annak egyes tagjait megillető élethez való jogának megtagadásával. Az élettől való megfosztás a csoport egészének vagy egy részének szándékos megölésének alap- és/vagy minősített esetét jelenti úgy, hogy ez a cselekmény ok-okozati összefüggésben áll az áldozat csoporthoz való tartozásával, mely kapcsolati viszony a súlyos testi vagy lelki sérelem vonatkozásában is fennáll.³⁶ Ez magában foglalja az emberi méltóságot sértő magatartásokat is: a kényszerítést, a személyi szabadság megsértését, a fenyegetést vagy a zaklatást.

A kollektívum teljes vagy részleges fizikai megsemmisítésére irányuló életfeltételek rákényszerítése olyan módszereket tartalmaz, mint az élelmiszer és más létfontosságú szükségletek megvonása, az egészségügyi ellátás korlátozása vagy teljes megvonása, az élehetlen ökológiai környezet kialakítása, illetve erőszakos áttelepítések lakhatásra alkalmatlan területekre.³⁷ Végül a születések korlátozása (mint például sterilizáció, a kasztráció, fogamzásgátlás, házasságkötés tilalma) vagy a csoporthoz tartozó gyermekek erőszakos átvitele más csoporthoz szintén ezen eszközök közé sorolhatók.³⁸ A következő alfejezetek vizsgálódása ezen szempontok köré épül.

3.1.A Lemkin-i interpretáció

A genocídium *terminus technicusának*³⁹ megalkotója, Raphaël Lemkin 1953-ban, a Holodomor 20. évfordulója alkalmából New Yorkban *Szovjet népirtás Ukrajnában* címmel tartott beszédében „a szovjet népirtás klasszikus példajaként” és „a cári büntettek logikus folytatásaként” jelölte meg az 1932–33-as eseményeket.⁴⁰

³⁵ Uő: „Кримінально-правова характеристика діяння геноцид (ст. 442 КК України)” *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2023/6. 216.; ill. ЗАЙЧЕНКО, 34. l. 191–197.

³⁶ *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України* (Харків: Право 2013, 995–996.)

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

³⁹ A genocídium-fogalom a görög *genos* (nép, család, faj, törzs) és a latin *caedere* (ölni, mészárolni) szavak összemosásának eredménye, így annak szó szerinti fordítása a *fajirtás*. Lemkin az 1944-ben megírt *A tengelyhatalmak a megszállt Európában* című tanulmányában fejtette ki a népirtást érintő főbb koncepcióit. Vö. LEMKIN Raphaël: *Axis Rule in Occupied Europe. Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress* (New York: Columbia University Press 1944).

⁴⁰ SERBYN Roman (ed.): *LEMKIN Raphael: Soviet Genocide in Ukraine* (Kyiv: Marko Melnyk Publishing house 2020, 248.)

A sztálini totalitárius rezsim ukrán nemzet elleni jogellenes fellépését a lengyel jogász előre kitervelt és ismétlődő jellegűnek tekintette, mely folyamatot négy stádiumra bontott:⁴¹

1) A „nemzet agyának”, „tartóoszlopainak lerombolása”, vagyis a kulturális tevékenységében antiszovjet jelleget öltő ukrán értelmiség⁴² 1920-ban, 1926-ban és 1930–1933-as években történő kiirtása kerül megemlítésre. Ezekben az időkben több ezer tanárt, költőt, művészt börtönbe zártak, deportáltak vagy meggyilkoltak; ilyen és hasonló sorsra jutottak Osztap Visnya,⁴³ Mikola Kulis,⁴⁴ Mikola Hviljovij⁴⁵ ukrán írók és Mikola Szkripnik⁴⁶ ukrán oktatási miniszter is.

Nem volt idegen a másként gondolkodók minden akadály nélküli elhallgattatása sem. Így számolt be a helyi tudósító az Összukrán Központi Végrehajtó Bizottságnak egy, a gabonakészletezést tárgyaló közgyűlés után, aki maga is jelen volt, és közvetlenül érintetté vált az incidens során: „[E]ngem, Korenyev Kuzma Sz.-t, a komszomolisták karon ragadva kivezettek az ülésről, majd verni kezdtek, összeverték az arcomat, és sokszor megütöttek a hátamon is. Nem tudom, miért? Ugyanolyan polgár vagyok, mint mindenki más, és jogom van a szavazáshoz.”⁴⁷ Egy másik polgárt is megvertek, akinek az arca súlyosan megsérült, fogai pedig kitörték. A helyi hatóságok és a komszomol tagjainak erőszakos magatartása iránti lakossági aggodalmat így érzékeltette: „[N]álunk, valószínűleg, ez divat, vagy (ilyen jog) adatik a felsőbb hatóságoknak”, ugyanis „az a szokás, hogy csak a helyi hatóságok vernek embereket.”⁴⁸

Ismételten külön figyelmet érdemel a Genocídium-egyezmény azon hiányossága, hogy az górcső alá vett ügyek a nemzetiségi alapon túl egy jól körülhatárolható társadalmi csoport – a politikailag „nemkívánatosnak” bélyegzett és a propaganda gépezete által meg nem tűrt értelmiségiek és írók – célzott megsemmisítéséről vagy deportálásáról van szó. A háromszáz

⁴¹ Уо. 248–250.

⁴² ЖУРБЕЛЮК, 29. л. 129.

⁴³ *Osztap Visnyát* (1889–1956), a humoreszk műfajában alkotó satírikus ukrán író 1933-ban ellenforradalmi tevékenység és terrorizmus vádjával fogták koncepciós perbe, majd a GULAG táborokba került és maradt egészen 1943-ig.

⁴⁴ *Mikola Kulis* (1892–1937) ukrán prózaíró a Holodomor éveiben kiábrándult a forradalmi eszmékből. 1934-ben burzsoá nacionalistának nevezték, majd egy évvel később 10 évre száműzték a Szoloveckij különleges rendeltetésű táborba. 1937. november 3-án az NKVD különleges trojkája ítélte halálra. 1956-ban rehabilitálták.

⁴⁵ *Mikola Hviljovij* (1893–1933) az ukrán próza másik jeles képviselője – az „El Moszkvától, irány Európa!” szlogen szerzője – 1933. május 13-án lett öngyilkos, miután barátját, Mihajlo Jalovij költőt letartóztatták.

⁴⁶ *Mikola Szkripnik* (1872–1933) ukrán szovjet politikai és állami vezető, ukrán oktatási miniszter és – Olekszandr Sumszkij mellett – az ukránosítás egyik fő mozgatórugója volt, aki 1932 októberétől a gabonakészletezési feladatok végrehajtásáért is felelt. Mivel tevékenységét nem a moszkvai elvárásokkal összhangban látta el, leváltották az oktatási minisztérium éléről. 1933. július 7-én Szkripnik önkéntesül vetett véget az életének.

⁴⁷ ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 8. – Спр. 117. – Арк. 184. Засвідчена копія. Рукопис; 2. – С. 391.

⁴⁸ Уо.

fős ukrán értelmiségi és írói körből mindössze harminchatan maradtak életben.⁴⁹ Az utókor a „kivégzett (vagy agyonlőtt) újjászületés” generációjaként⁵⁰ őrzi elevenen emléküket.

2) Az 1926 és 1932 közötti időszakban az „Ukrajna lelkét” jelentő, nagy tekintélyű Ukrán Autokefál Pravoszláv Egyház felszámolása vált célponttá:⁵¹ tízezer papot és ukrán nacionalizmus vádjával Vaszilij Lipkivszkij metropolitát is likvidálták.⁵² Az egyház elleni kampány mélyen hozzájárult a parasztság lelki megtöréséhez, amely folyamat később, 1945 decemberében, Nyugat-Ukrajna Görögkatolikus Egyházát is elérte.⁵³ A szovjet hatalom az ukrán egyházat „a szovjet jólétre káros” intézménynek tekintette, híveit pedig „a nép potenciális ellenségeinek” nyilvánította.⁵⁴

3) Lemkin kiemeli a „közgazdasági politika” alkalmazását is, amely kifejezetten „az öngazdálkodó parasztság népes hadának”, azaz a földművesek elpusztítására irányult. Ez a paraszti réteg, amellelt hogy a gazdaság alapját is képezte, egyben „a hagyományok, népművészet, zene, nyelv és irodalom, Ukrajna nemzeti szelleme őrzőjének”⁵⁵ is számított. A Politbüro 1932. április 23-i határozata egyértelműen megtiltotta a központi gabonakészletek helyi célokra való felhasználását, biztosítva, hogy a központi ellátás ne csorbuljon, és folyamatosan fenntartható legyen.⁵⁶ A szovjet rezsim egyik legkegyetlenebb eszköze az éheztetés volt, amely nemcsak a fizikai megsemmisítést, hanem a nemzeti szellem megtörését is célozta.

4) A szakértő végül az „ukrán nép széttagolására” és a tömeges kitelepítésekre hívja fel a figyelmet, amelyet idegen etnikai csoportok betelepítésével valósítottak meg.⁵⁷ E politika célja az ukrán közösségek szociális és kulturális kohéziójának megbontása volt, miközben a lakosság összetételének megváltoztatása hosszú távon a ruszifikáció folyamatát szolgálta.

⁴⁹ ЖУРБЕЛЮК, 29. l. 133.

⁵⁰ Részletesebben ld. [SZENIK Ljubomir: „Az éhínség témája az ukrán prózairodalomban”.](#)

⁵¹ ВАСИЛЕНКО Володимир: „Методологія правової оцінки Голодомору 1932-1933 рр. в Україні як злочину геноциду” in: АНТОНОВИЧ Мирослава – ВАСИЛЕНКО Володимир (ред.): *Голодомор 1932-1933 років в Україні як злочин геноциду згідно з міжнародним правом* (Київ: Києво-Могилянська академія 2016, 36.).

⁵² Az egyházzól a Holodomor évei alatt részletesebben ld.: ІГНАТУША Олександр – ГРУЗОВА Тетяна: „Церква в умовах Голодомору 1932–1933 рр.: історіографічний дискурс” *Сторінки історії*, 2021/53.197–221.

⁵³ Lemkin így summázza a történeteket: „A városi teológiai szemináriumából kikergették az összes diákot, a professzorokat arról értesítettek, hogy az Ukrán Görög-Katolikus Egyház megszűnt létezni, a metropolitáját letartóztatták és a helyét az a püspök fogja elfoglalni, akit a szovjet kormány kinevez.” Vö. SERBYN, 40. l. 249–250.; ld. még CONQUEST Robert: *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine* (New York: Oxford University Press 1986, 209–210.)

⁵⁴ Uo. 250.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ ІЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 236. – Арк. 8–9. Оригінал. Машинопис; 1. – С. 147.

⁵⁷ SERBYN, 40. l. 251.

A Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa a 74/1740. számú határozatával hozta létre a *Szovjetunió Áttelepülési Bizottságát*, amelynek elsődleges feladata az egykor ukránok által lakott települések újránépesítése volt. Az 1933. augusztus 31-én kiadott rendelkezések szerint 1934-re legalább tízezer családot kellett áttelepíteni a Kubány és Terek vidékeire, valamint további tizenöt-húszezer családot Ukrajnába.⁵⁸ A határozat egyértelműen – a szovjet állam stratégiai érdekeivel összhangban – a népesség összetételének mesterséges megváltoztatására irányult. Az 1933. szeptember 11-i *A sztyepei régiókba történő áttelepítésről* szóló határozat alaposan megbecsülte az áttelepítési kontingenst: a tárgyév utolsó negyedében összesen huszonkét-ezer családot kellett áthelyezni az ukrán sztyepei területekre – ebből kilencezer családot Dnyipropetrovszk és Odessza megyébe, míg további négyezer családot Donyeck megyébe:⁵⁹

Áttelepítésben érintett járások	Családok száma	Az áttelepítendők toborzási járásai	Családok száma
1. Bilovodszkij	600	Koropszkij	400
		Kozeleckij	200
2. Biloluckij	500	Korjukivszkij	500
3. Markivszkij	400	Dobrzanszkij	400
Áttelepítésben érintett járások	Családok száma	Az áttelepítendők toborzási járásai	Családok száma
4. Pokrovszkij	500	Dobrzanszkij	500
5. Novopszkovszkij	600	Icsnjanszkij	300
		Szemenivszkij	300
6. Szvativszkij	350	Ripkivszkij	350
7. Sztarobilszkij	350	Ripkivszkij	350
8. Sztarokoranszkij	400	Borzenszkij	400
9. Volodarszkij	300	Bereznjanszkij	200
		Borzenszkij	100
Donyeck-i megye összesen	4000	Csernyihvi megyéből	4000
1. Berdjanszkij	1500	Menszkij	800
		Kroleveckij	400
		Oszterszkij	300
2. V. Bilozerszkij	500	Nizsinszkij	500
3. Henicseszkij	1000	Oszterszkij	500
		Noszivszkij	500
4. Kolarivszkij	1000	Habnjanszkij	300
		V. Dubecsanszkij	700
5. N. Vaszilivszkij	1000	Makarivszkij	650
		Narodickij	350
6. N. Trojickij	500	Bruszilivszkij	500
7. Mezsivszkij	1000	Narodickij	400
		Csernjahivszkij	300
		Rozvazsivszkij	150
		Trojanivszkij	150

⁵⁸ ДАРФ. – Ф. 5446. – Оп. 1в. – Спр. 470. – Арк. 185. Оригінал. Машинопис

⁵⁹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 321. – Арк. 6–9. Засвідчена копія. Машинопис.

8. N. Prazkij	1000	Sznovszkij Putivlszkij N. Sziverszkij	400 200 400
9. Pavlohradszkij	1500	Dimerszkij Radomisluskij Horodnickij	650 650 200
Dnyiprovszkij megye összesen	9000	Csernyihivi megyéből Vinnicai megyéből	4000* 5000
1. V. Olekszandrivszkij	1500	Borodjanszkij	750
2. Bastanszkij	1500	Zsitomirszkij	450
3. V. Viszkivszkij	1000	Baranivszkij	600
4. Znamjanszkij	1500	V. Volodarszkij	900
5. Hmilivszkij	500		
6. N. Ukrajinszkij	500		
7. Usztimivszkij	500		
8. Hroszulivszkij	500		
9. Pervomajszkij	500		
10. Szkadovszkij	1000		
Odesszai megye összesen	9000	Kijevi megyéből Vinnicai megyéből	3000* 6000

2. táblázat⁶⁰

1937-re tehát mintegy kétszázhuszonegy és fél ezer főként orosz és belorusz nemzetiségű személyt telepítettek be az Odesszai, Dnyipropetrovszki, Donyecki és Harkovi megyék területére,⁶¹ aminek következtében ezen régiók lakosságában az orosz nemzetiségűek aránya négyszeresére növekedett.⁶² Érdeemes megjegyezni, hogy a boszniai népiirtás ügyében eljáró bíróság különbséget tett a csoport fizikai megsemmisítése és felosztása, mint tényállások, között, amikor kimondta, hogy „[A] csoport vagy a csoport egy részének egy területről való elűldözése még nem tekinthető genocídiumnak.”⁶³ Ezért az etnikai tisztogatások – bár utalhatnak a különleges szándékra⁶⁴ – önmagukban nem képezhetik a népiirtás tárgyát.

3.2. Az elkövetés egyéb eszközei és módjai

Ebben az alfejezetben azt elemzem, hogy a szovjet kormányzati politika milyen konkrét eszközökkel és módszerekkel teremtette meg azokat az életkörülményeket, amelyek végül a népiirtáshoz vezettek. Olyan aspektusokat vizsgállok, amelyek Lemkin előadásában nem kerültek/ kerülhettek részletes kifejtésre.

⁶⁰ Uo. Az áttelepítendő családok összesítése során a levéltári forrásban minden bizonnyal számítási hiba található. Ezeket csillagozással jelöltem. Vö. ПИРІГ, 8. l. 931–932.

⁶¹ ВАСИЛЕНКО, 51. l. 51.

⁶² ЖУРБЕЛЮК, 29. l. 133.

⁶³ LAMM Vanda: „Genocídium – A nemzetközi jog és a büntetőjog határterülete” *Állam- és Jogtudomány*, 2011/4. 463.

⁶⁴ A *dolus specialis* a szubjektív oldal nélkülözhetetlen tényezőinek sorát erősíti, ezért kifejtéséről egy külön tanulmányom szól. Vö. 4. l.

3.2.1. A kuláktalanítás politikája: kollektivizálás, rekvirálás és padlássöprések

A lenini új gazdaságpolitika (*новая экономическая политика*, NEP) a piaci mechanizmusok részleges visszaállításával és az árucseré ösztönzésével igyekezett orvosolni a hadikommunizmus kimerítő hatásait, miközben gazdasági szabadságot kínált a magánvállalkozások, különösen az önálló gazdaságok és kisvállalkozások számára.⁶⁵ A NEP jelentős jogi reformokat hozott, ideértve a terménybeszolgáltatás helyett bevezetett adórendszert (*продовольственный налог*), valamint a magántulajdon korlátozott elismerését. Bár ezek az intézkedések hozzájárultak a gazdaság stabilizálásához, a szovjet vezetés az ÖK(b)P 1927-es XV. Kongresszusán a tervgazdálkodás bevezetése mellett döntött, amely alapjaiban alakította át a tulajdonjogi viszonyokat és a gazdasági szabadság jogi kereteit.⁶⁶

Az ukrán éhínség az első ötéves terv időszaka (1928–1932)⁶⁷ alatt bontakozott ki, melyet a kormány eredetileg a nehézipar gyors fejlesztésére irányított. A terv határidő előtti teljesítése⁶⁸ érdekében a mezőgazdaság radikális átalakítását erőltették, ami a korábbi agrárstruktúrák felszámolásához vezetett anélkül, hogy új, működő rendszer lépett volna a helyébe. Ebben a gazdaságilag és jogilag is kaotikus helyzetben kezdte meg a szovjet állam a parasztság alapvető termelőeszközeinek és egyéb megélhetési forrásainak rekvirálását és a gabonabeszolgáltatási kvóták aránytalan növelését,⁶⁹ különösen Ukrajnában, amelyet gyakran *Európa magtárának* vagy a *Szovjetunió éléskamrájának* is neveztek.⁷⁰

3.2.1.1. Miről ismerszik meg a kulák?

Az 1930-as évek elejétől a szovjet jogrendszert már teljes mértékben áthatotta a demokratikus alapelvek figyelmen kívül hagyása: az ártatlanság vélelme és a kontradiktórius bírósági

⁶⁵ Részletesebben a NEP és a lenini felfogás korabeli megítéléséről ld. BARLA-SZABÓ Ödön: „A gazdaság, politika és erkölcs viszonyára vonatkozó lenini felfogás néhány időszerű aspektusa (Vázlat)” *Egyetemi Szemle*, 1983/3. 11–22.

⁶⁶ BOZZAY Zoltán: *Népi társadalmak a XX. században* (Budapest: Scolar 2019, 59.)

⁶⁷ Ennek részletesebb áttekintését ld. NAGYHÁZI György: „Egy elhallgatott tudástranszfer: adalékok a Szovjetunió első ötéves tervének történetéhez” *Tér-Gazdaság-Ember*, 2021/2. 91–103.

⁶⁸ ALEXANDROV G.F. – GALAKTIONOV M.R. – KRUSKOV V.Sz. – MITJIN M.B. – MOCSÁLOV V.D. – POSZPJÉLOV P.N.: *Joszif Visszarionovics Sztálin – rövid életrajz* (Budapest: Szikra 1949, 128.)

⁶⁹ Vö. РДАСПІ. – Ф. 17. – Оп. 3. – Спр. 911. – Арк. 42–42 зв. Оригінал. Машинопис; ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 5243. – Арк. 234–238. Засвідчена копія. Ротапринт. відбиток; 5. – С. 210–212.

Volodimir Lozickij szerint a nyugati régió említése csupán a valós szándékok leplezésére szolgált; a határozat esetükben csupán azokat a határidőket tartalmazza, amelyeken belül a betakarításnak be kell fejeződnie. Elnyomásról vagy szankciókról nem esik szó, a dokumentum kizárólag a termelés és a határidők betartására összpontosít. Vö. ВАСИЛЕНКО, 51. l. 50–51.

⁷⁰ Ukrajna 1930-ban a szovjet gabonatermelés több mint egyharmadát tette ki, és ez később sem csökkent, amikor a Szovjetunió hat millió tonna beszolgáltatására kötelezte a köztársaságot. Vö. „Moszkva újabb kíméletlen harca Ukrajna ellen” *Budapesti Hírlap*, 1932/162.

eljárások helyett az önkény és megtorlás lett az uralkodó,⁷¹ ami alkalmatlan volt a bűnözés felszámolására.⁷² A kollektivizálási törekvések során a paraszti ellenállás legtöbbször elbukott, a hatóságok pedig gyakran alkalmaztak erőszakos módszereket a földek és termelőeszközök kisajátítására (*expropriatio*). Jellemzően ilyenek voltak a deportálás, a kényszermunka, a kuláktalanítás politikája és a kiéheztetés eszközei is.⁷³

Az 1930. január 30-i határozat alapján a kulákokat három kategóriába sorolták, és ez határozta meg a velük szemben alkalmazandó szankciók jellegét és súlyosságát is. Az első kategória az „aktív ellenforradalmárokat és szovjetellenes elemeket” tartalmazta, akiket rendszerint kivégzéssel, letartóztatással vagy családjuk kitelepítésével fenyegetettek. A második csoportba a kollektivizálást ellenző középparasztokat és egykori kisbirtokosokat helyezték, akiket Szibériába vagy az Urálba deportáltak,⁷⁴ míg a harmadik csoport tagjait, a nem minősített kulákokat, helyben fogták kényszermunkára.⁷⁵ A besorolást maga az állam végezte el, így válik világossá, hogy a szankciókat nem jogi alapon, hanem politikai és hatalmi szempontok szerint alkalmazták. Ahogyan Publilius Syrus is megállapította: „*Ubi iudicat, qui accusat, vis, non lex valet*”, vagyis ahol az ítélt, aki vádol, ott az erőszak, nem pedig a törvény uralkodik.⁷⁶

A GPU (Állami Politikai Igazgatóság, államrendőrség) 1930. február 11-én kelt, 44722. számú operatív parancsa részletesen meghatározta a kulákok kényszerkitelepítésének módját.⁷⁷ A deportálásokat elsődlegesen szovjet hatalomhoz feltétlenül lojális, politikailag megbízható és ideológiailag elkötelezett személyek hajtották végre. A falvakban mozgósítani kellett a kommunista párt tagjait, amelyet a helyi pártszervezetek koordináltak. Ugyanilyen szerepet szántak a kommunista ifjúsági szervezet, a Komszomol tagjainak, továbbá a földnélküli zselléreknek (*batrakoknak*) és a szegényparaszti csoportok gondosan kiválogatott tagjainak. A helyi rendőri erők bevonását kifejezetten megtiltották. A járási központokban

---

⁷¹ САБЛУК Сергій: „Контроль за злочинністю в Україні на початку 1930-х років” *Підприємництво, господарство і право*, 2020/8. 237.

⁷² Uo.

⁷³ SERBYN, 40. l. 48.

⁷⁴ A jogalkalmazás befogadta azt a gyakorlatot, hogy a járási népbírók az ezen kategóriába tartozó parasztokat az USZSZK Btk. 58. § 2. bekezdése alapján kényszermunkatáborra ítélik a kollektivizációval szembeni nyílt ellenállás miatt. Vö. РУДЕНКО Юлія: „Методи здійснення суцільної колективізації на Черкащині: розкуркулення та розселяння” *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*, 2022/2. 44.

⁷⁵ SCSERBAK Jurij: „[Éhínséggel és döghalállal](#)”.

⁷⁶ Publilius Syrus, *Sententiae* U 30.

⁷⁷ РУДЕНКО, 74. l. 43.

különleges fegyveres osztagokat kellett létrehozni, amelyeket szintén a mozgósított párttagok és komszomolisták alkottak.⁷⁸

1930 tavaszán a kolhozosítás okozta válság miatt tömeges paraszti felkelések törtek ki, amelyek destabilizálták a szovjet vidéket. Válaszul Sztálin 1930. március 2-án *Akiknek a siker a fejükbe szállt* címmel cikket jelentetett meg a Právda hasábjain.⁷⁹ Ebben a kollektivizálás tempójának enyhítését és az intézkedések átmeneti felülvizsgálatát hirdette meg, amely azonban csupán egy időleges engedményként volt értelmezhető. Az igazi fordulat az ÖK(b)P 1930. március 14-i határozatával következett be, amely megerősítette az államtulajdon megteremtésének politikai alapjait és új lendületet adott a *kuláktalanítás* végrehajtásához.

Az „opportunista” vezetői állomány gyors felülvizsgálata során a gabonakészletezés sikeres teljesítése érdekében három nap⁸⁰ alatt minden „alkalmatlan” személyt eltávolítottak.⁸¹ Az alulteljesítő járások, mint például Sztarokonsztantiniv, megrovásban részesültek.⁸² A kolhoztagokkal és -vezetőkkel szemben alkalmazott kényszerintézkedések pedig voltaképpen messze túlmutattak az önkéntesség és a gazdasági célszerűség alapelvein.

Október végére Molotov⁸³ is belátta, hogy a gabonakészletezési terv teljesítése lehetetlen. Táviratban értesítette Sztálint a csökkentés szükségességéről: Koszior⁸⁴ ötvenmillió, Hatajevics⁸⁵ pedig hetvenmillió pud⁸⁶ mérséklést javasolt, utóbbit pedig Molotov is támogatta. Ennek ellenére a fennmaradó kvótát „az utolsó grammig teljesíteni” kellett, ami továbbra is irreális elvárás maradt.⁸⁷

Megoldásként a november 18-án kiadott *A gabonabeszerezések fokozása érdekében tett intézkedésekről* szóló határozat „elsődleges kötelezettséget” alapított a kolhozok számára. Ez azt jelentette, hogy át kellett adniuk minden vetőmagot,⁸⁸ állati takarmányt és a

⁷⁸ Уо.

⁷⁹ РГАСПИ. – Ф. 558. – Оп. 11. – Д. 1049. – Лл. 29–41. Подлинник; [Stalin, Vor Erfolgen von Schwindel befallen. Zu den Fragen der kollektivwirtschaftlichen Bewegung](#); ld. még ALEXANDROV – GALAKTJIONOV – KRUSKOV – MITJIN – MOCSÁLOV – POSZPJÉLOV, 68. l. 121–122.

⁸⁰ Más esetekben huszonnégy óra leforgása alatt cserélték le a tisztségviselőket. Вö. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 235. – Арк. 24. Оригінал. Машинопис; 1. – С. 113.

⁸¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 235. – Арк. 5. Оригінал. Машинопис; 1. – С. 111.

⁸² ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 235. – Арк. 6. Оригінал. Машинопис; 1. – С. 112.

⁸³ Vjacseszlav Molotov (Szkrjabin) a szovjet Népbiztosok Tanácsának elnöke (1930–1941) volt.

⁸⁴ Sztanyiszlav Koszior az UK(b)P KB főtitkára (1928–1938) volt, aki az ukrainai kollektivizálást segítette.

⁸⁵ Mendel Hatajevics az UK(b)P KB második titkára (1933–1937), Sztálin küldötte, a gabonakészletezési társaság vezetője lett.

⁸⁶ Az orosz kereskedelem súlymértéke, a pud, 16,38 kg-nak felelt meg. Hetvenmillió pud így 1 146 600 tonnát jelent.

⁸⁷ РДАСПИ. – Ф. 82. – Оп. 2. – Спр. 141. – Арк. 6. Копія. Машинопис; 3. – С. 515; 5. – С. 228, 229.

⁸⁸ A Budapesti Hírlap így számolt be a vetőmagok elkobzásáról: „[M]a Oroszországban sok helyütt a parasztok kenyérrel való ellátása sokkal rosszabb, mint a városi és ipari munkásságé. A szovjetkormány ugyanis az 1931-i

megélhetéshez szükséges tartalékot az államnak, miközben a természetbeni alapok felhasználását is kategorikusan megtiltották.⁸⁹ Az ukrán gazdák kötelesek voltak a megelőlegezett gabonamennyiséget visszaszolgáltatni.⁹⁰ Nemteljesítés vagy nem megfelelő teljesítés esetén természetbeni bírságot róttak ki, amely egyévi burgonya- vagy tizenöt havi húskvótával volt egyenértékű. A szankció a kollektív vagy „magántulajdonban” lévő állatállományból volt fedezhető.⁹¹ A rendelkezés emellett azt is kimondta, hogy „a bírság nem mentesíti a kolhozot a megállapított gabonakészletezési terv maradéktalan teljesítése alól”.⁹² A nem kolhoztagokat, a kulákokat be nem szolgáltatás esetén a Btk. ellenforradalmi bűntettekről szóló 58. §-a szerint ítélték el.⁹³

A végrehajtás hamarosan – Lazar Kaganovics részvételével⁹⁴ – megkezdődött. Azokat a kolhozokat, amelyekre a legnagyobb terhet rótták, állandó brigádok felügyelték.⁹⁵ A határozat lényegében legalizálta a Holodomort, hiszen „a szovjet törvény megsértését” az élelem visszatartása jelentette.

„Az új orosz éhínség semmiesetre sem sajnálatraméltó természeti tűnemény. Emberi kéz munkája ez, amelynek előidézésében igen kis szerepet játszott az aszály. Az 1921–22. évi éhínség a kegyetlen gabonaelkobzások következménye volt. Az 1932–33. évi éhínséget pedig Stalin kollektívizmusra irányuló hadjárata idézte elő. A parasztokat erőszakkal belekényszerítették a kollektív gazdasági egységbe” – írja a Budapesti Hírlap 1934. augusztus 12-én, majd hozzá teszi: „[A rendszer] rövid 15 év alatt háromszor^[96] nem tudott eleget tenni annak az elemi kötelességének, hogy népét mindennapi kenyérrel lássa el és politikájának milliónyi ártatlan ember életét feláldozta.”⁹⁷

---

termésből annyit rekvirált el, hogy a meghagyott rész nem volt elegendő az új termésig a vidéki lakosság élelmezésére.” Vö. „Oroszország, az éhező világész” *Budapesti Hírlap*, 1932/236. Ez nemcsak az azévi termelést tette lehetetlenné, hanem a következő év mezőgazdasági katasztrófájához is hozzájárult.

⁸⁹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 237. – Арк. 207–216. Оригінал. Машинопис; 1. – С. 250–260.

⁹⁰ SNYDER, 13. l. 68.

⁹¹ A legtöbb visszaemlékezés szerint a tehén a parasztszaládok számára olyan erőforrást jelentett, amely lehetővé tette számukra, hogy némely esetekben átvészeljék ezt a nehéz időszakot. HARTYÁNYI Jaroslava: *Az elrejtett igazság* (Budapest: Magyarország Ukrán Kulturális Egyesület 2004).

⁹² Ld. 89. l.

⁹³ Ld. 74. l.

⁹⁴ Lazar Kaganovics, az SZKP KB titkára (1930–1935) nem sokkal miután megérkezett Harkovba, tájékoztatta a szovjet vezért, hogy nem fog engedni az ukrán kommunisták könyörségeinek, mert amit kérnek, az „hátráltatja és aláassa a teljes gabonabegyűjtési tervet.” Vö. РДАСПІ. – Ф. 81. – Оп. 3. – Спр. 215. – Арк. 1–24. Машинопис. Правлена копія; 5. – С. 314–333.

⁹⁵ Уо.

⁹⁶ Három éhínségről beszélhetünk a Szovjetunió vonatkozásában: 1921–1922, 1932–1933, 1946–1947.

⁹⁷ POPOFF George: „Az orosz éhínség, amely egy év alatt hat millió embert pusztít el emberi kéz munkája” *Budapesti Hírlap*, 1934/182.

Oroszországban a kollektivizálás célja elsősorban a parasztság, mint az államtól független társadalmi osztály felszámolása volt. Ukrajnában azonban ennél mélyebb és pusztítóbb célt szolgált: a kollektivizálás az ukrán kérdés „megoldásának” eszközévé vált. A folyamat középpontjában az ukrán parasztság állt, amelyet a szovjet vezetés az ukrán nacionalizmus fő támaszának tekintett, így annak megsemmisítése stratégiai céllá is lett a nemzeti identitás gyengítése érdekében.⁹⁸ Hasonló nézetét közvetít Snyder is könyvében: „Bár a kollektivizálás a Szovjetunióban mindenütt katasztrofának bizonyult, az előre megfontolt szándékkal elkövetett, többmilliós arányú tömeggyilkosság sehol sem volt olyan nyilvánvaló, mint Ukrajnában.”⁹⁹ 1932. június 18-án Sztálin egy zárt körű ülésen elismerte az éhínség létezését,¹⁰⁰ de a tervgazdálkodás teljesítése továbbra is elsőbbséget élvezett az élethez, a magántulajdonhoz és az élelemhez való joggal szemben.

3.2.1.2. A határok lezárása

1933. január 22-én a Politikai Bizottság (Sztálin és Molotov) döntése értelmében korlátozták a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztásának jogát. Az új rendelet kimondta, hogy útlevél vagy külön engedély nélkül senki sem hagyhatja el Ukrajnát,¹⁰¹ amit gyakorlatilag senki sem kaphatott meg.¹⁰² A falvakat katonai egységek hermetikusan zárták körül, megtiltották a ki- és bejárást. Az onnan kijutni próbáló vagy a köztársaságon kívül talált parasztokat elfogták és visszaszállították, vonatjegyet pedig nem vásárolhattak.¹⁰³ Ezzel nemcsak a földek és termelőeszközök kerültek állami tulajdonba, hanem maguk a parasztok is jogfosztott és röghöz kötött jobbágyokká váltak. Olyan jobbágyokká, mint 1861. február 19-e előtt voltak. Közben megkezdődtek a padlássöprések és házkutatások azoknál, akik nem adták át önként a gabonát.¹⁰⁴

A helyzet abszurditása Kijev, Harkov és Odessza utcáin vált igazán szembetűnővé, ahol éhező tömegek kerestek menedéket, miután 1932 decemberében bevezették az útlevélrendszert. A szovjet vezetés mindezt úgy magyarázta, hogy azok az emberek nem akarnak dolgozni. Azonban ez az érvelés aligha volt hiteles, hiszen miután lezárták a falvakat, Ukrajnát

---

⁹⁸ LAGZI Gábor: „Egy konferencia margójára, avagy mit tudunk ma az 1932-1933-as ukrajnai éhínségről” *Regio: Kisebbség, Kultúra, Politika, Társadalom*, 2003/4. 161.

⁹⁹ SNYDER, 13. lj. 67.

¹⁰⁰ Uo., 59.

¹⁰¹ РДАСПІ. – Ф. 558. – Оп. 11. – Спр. 45. – Арк. 109–109 зв. Оригінал. Машинопис; 3. – С. 635; 6. – С. 391.

¹⁰² APPLEBAUM Anne: *Vörös éhínség – Sztálin háborúja Ukrajna ellen* (Budapest: Európa Könyvkiadó 2020, 242.)

¹⁰³ Uo., ill. 101. lj.

¹⁰⁴ РДАСПІ. – Ф. 17. – Оп. 3. – Спр. 913. – Арк. 11. Оригінал. Машинопис.

gyakorlatilag egy hatalmas Összukrajnai koncentrációs táborrá változtatták. A különbség abban rejlett tehát, hogy míg az SZSZKSZ egyéb területein éhínség dúlt, Ukrajnában és Kubány vidékén éhhalál várt az emberekre.

3.2.2. Az öt kalász törvénye

A Szovjetunió feszült viszonya Lengyelországgal és Japánnal tovább súlyosbította a politikai helyzetet: a szovjet hírszerzési jelentések arról számoltak be, hogy a két ország közös támadást fontolgatott ellenük. A lengyel kormányzat azonban egy ilyen akcióra sem katonai, sem gazdasági szempontból nem állt készen. Az ország gazdasági helyzete mélyponton volt,¹⁰⁵ és a belpolitikai helyzet is túl ingatag volt egy háborús vállalkozáshoz, ezért lengyelek nem is mutattak hajlandóságot a Szovjetunió elleni fegyveres fellépésre.¹⁰⁶ Az ukrajnai éhínség miatt sok éhező próbált átszökni a lengyel határon, így az éhínség híre is gyorsan elterjedt Lengyelországban is, ami növelte a szovjet vezetés félelmét egy esetleges lengyel intervencióval szemben.¹⁰⁷

Minekutána Lengyelország elfogadta a *status quót*, Sztálin „[a]ugusztusban (nyaralás) közben pedáns lelkesedéssel újságolta legbizalmasabb munkatársainak legújabb elméletét, miszerint a kollektivizálás már csak a megfelelő jogi alapot nélkülözi. A szocializmusnak, akár a kapitalizmusnak, törvényekkel kell védenie a tulajdont. Ha a teljes mezőgazdasági termést állami tulajdonnak nyilvánítják, ha az élelmiszerek engedély nélküli beszerzését lopásnak minősítik, amely azonnali kivégzéssel büntetendő, erősebb lesz az állam. Ekként az éhező parasztot, ha krumplihéjat emel fel arról a földről, amely nemrég még az övé volt, haladéktalanul agyonlőhetik. Sztálin talán valóban hitt az ilyen eljárásban, amely nyilvánvalóan arra vezetett, hogy a parasztokat immár semmilyen törvény nem védte meg a diadalmas állam korlátlan erőszakától. Bármilyen élelmiszer pusztta birtoklása büntetett vélelmezett bizonyítékának számított. A törvény 1932. augusztus 7-én lépett hatályba.”¹⁰⁸ Annak előkészítésében és végrehajtásában Kaganovics játszotta a legnagyobb kulcsszerepet, aki Sztálin utasításait követve gyorsan átvitte a tervezetet a pártállam apparátusán.¹⁰⁹

Az állami vállalatok, kolhozok, szövetkezetek tulajdonának védelméről és a társadalmi (szocialista) tulajdon megerősítéséről szóló törvény a hatályba lépése előtt elkövetett politikai

---

¹⁰⁵ SNYDER, 13. lj. 62–63.

¹⁰⁶ Ld. ehhez a CAW I/303/4/1928 1933. június 6-i jelentést.

¹⁰⁷ SNYDER, 13. lj. 54–55.

¹⁰⁸ Uo. 63–64.

¹⁰⁹ ЗЕЛЕНИН Илья: „«Закон о пяти колосках»: разработка и осуществление” *Вопросы истории*, 1998/1. 117.

jelentőséggel bíró bűncselekmények szankcionálását is lehetővé tette.¹¹⁰ A törvény tárgyi hatálya elsősorban a kolhoztulajdonra terjedt ki, a kormányzat pedig úgy vélte, hogy a tulajdonjog egész intézményét sikeresen védelem alá helyezte. Ennek következtében azonban a törvény azt is lehetővé tette, hogy a saját vagyonát védő birtokost is megbüntessék, hiszen a magántulajdon *de facto* megszűnt. A parasztok helyzete tovább romlott: nemcsak a bűnözőkkel, hanem immáron az állammal szemben is védekezniük kellett.

A Sztálin sajátkezűleg írt, a köznyelvben *öt kalász törvény*ként elterjedt szabályozás drákói szigorral – az amnesztia lehetőségét is kizárva – szankcionálta a kolhozi lopásokat. Fő célja azonban nemcsak a lopások visszaszorítása, hanem a gabona rejtegetésének és a „kolhozellenes hangulat” megfékezése, végső soron a parasztok ellenállásának letörése volt.¹¹¹ A legkisebb lopásért is rendkívül súlyos büntetéseket írt elő: főbelövés és teljes vagyonelkobzással, illetve enyhítő körülmények fennforgása esetén legkevesebb 10 év szabadságvesztés és szintén teljes vagyonelkobzással.¹¹² Ez a büntetés akár néhány búzkalász eltulajdonításáért is kiszabható volt, innen a törvény neve.

---

¹¹⁰ Уо. 119.

¹¹¹ РОМАНЕЦЬ Наталя: „Закон про п'ять колосків»: особливості застосування в Україні” *Грані*, 2011/5. 17.

¹¹² Комуніст. – 1932. – 9 серп.; Коллективизация сельского хозяйства: важнейшие постановления Коммунистической партии и Советского правительства. 1927–1935. – М., 1957. – С. 423, 424.

3.2.2.1. *Bírói joggyakorlat*

A korábbi szovjet törvénykezés rendkívüli enyhességgel viseltetett a bűnözőkkel szemben, amikor a szándékos emberölést legfeljebb tíz év szabadságvesztéssel, míg a tulajdonjog megsértését szimbolikusan három hónap – bűnisméltetés esetén hat hónap – szabadságvesztéssel vagy kényszermunkával sújtotta.¹¹³ Mivel az enyhe büntetések nem biztosítottak kellő visszatartó erőt, a faluhelyen élő paraszt megtanulta, hogy a tulajdonát neki kell megvédenie, mert az állami „igazságszolgáltatástól” túl sokat nem remélhet. Sztálin is hamar felismerte, hogy a büntetések enyhése valójában bátorította a bűnelkövetőket, és hozzájárult a faluhelyen tapasztalható biztonsági problémákhoz.

Jelentős változás következett be az augusztus 7-i törvény alkalmazásával, amelynek fő célpontjai a kulákok voltak. Érdekes módon azonban az elítéltek mindössze 18%-át tette ki ez a csoport, és túlnyomórészt a falvak egyszerű lakóira sújtott le. A jogszabályt kiegészítő titkos végrehajtási rendelet a 12. életévüket betöltött kiskorúak esetében is lehetővé tette a halálbüntetést,¹¹⁴ ezzel annak hatálya és példátlan szigora a gyermekkorúakra is kiterjedt.

A jogalkalmazás különbséget tett az egyes társadalmi csoportok között a büntetés kiszabása során is. A lopással meggyanúsított kulákokat rendszerint a legsúlyosabb büntetések sújtották, míg a kolhozelnökökre enyhébb szankciók vonatkoztak: súlyosbító körülmények hiányában általában 10 év börtönbüntetést kaptak, azok meglétekor pedig kivégezték őket.¹¹⁵ A rendszer által kedvezőbb megítélésben részesített kolhoztagok esetében a legfelső büntetési határként a 10 év szabadságvesztés számított bevettnék.¹¹⁶

A kulákság felszámolását nem csupán Sztálin holdudvarának döntéseként kezelték, hanem „történelmi szükségszerűségként”, amely a „szigorú, de jóindulatú Klió ajándéka”.¹¹⁷ A végrehajtásában a GPU mellett a „nagy horderejű”, több személyt vagy konkrét „ellenforradalmi” csoportokat érintő ügyekben – a bírósági szervezetrendszerhez egyébként hasonlóan nem tartozó – hármásbíróságok, az ún. *különleges trojkák* jártak el. Ítélezési gyakorlatukat a rögtönítélő bíraskodáshoz hasonló jelleg határozta meg, amit 1932. novemberében vezettek be Ukrajnába.¹¹⁸ „[A]z államrendőrség egy képviselőjéből, a helyi

¹¹³ ПЫХАЛО Игорь: „Закон о пяти колосках” *Общество. Среда. Развитие (Terra Humana)*, 2011/4. 100.

¹¹⁴ СCSERBAK, 75. l.j.

¹¹⁵ РОМАНЕЦЬ, 111. l.j. 18.

¹¹⁶ Уо.

¹¹⁷ SNYDER, 13. l.j. 49.

¹¹⁸ ЦДАВО України. – Ф. 24. – Оп. 13. – Спр. 81. – Арк. 31 зв. – 33. Засвідчена копія. Склографічний примірник; 2. – С. 538–540.

pártvezetőből és egy államügyészből álló” bizottság¹¹⁹ a vádlott és a védő közreműködése nélkül, a fellebbezés jogát kizárva, gyorsított eljárásban – 15 napon belül – bírálta el az ügyeket,¹²⁰ legyen szó kivégzésről vagy deportálásról.¹²¹ A szovjet bírák általában nem a törvények *stricto sensu*, hanem azok politikai értelmezését követték, amelyek mögöttes jelentését a párt- és állami apparátus más tagjai jól értették. A politikai nyomás és elvárások miatt a bírói mérlegelés elve nem érvényesülhetett, maga a törvény pedig nem tett különbséget a büntetési nemek között a bűncselekmény súlyossága vagy annak társadalomra veszélyessége alapján. A kolhozvagyon ellen elkövetett bűncselekmények elbírálása később kikerült az alsóbb szintű bíróságok hatásköréből, és onnantól kezdve ezen bíróságok csak a kolhoz- és nem kolhoztagok „magántulajdonát” érintő ügyekkel foglalkozhattak.¹²² Ők voltak „szocialista tulajdont védő” törvény leggyakoribb alkalmazói.¹²³

Az egyes precedenseknek köszönhetően a bírói gyakorlat groteszk formát öltött: így az öt kalász törvény alapján ítélték el azt az ifjút, aki egy pajtában lányokkal szerelmeskedett, és ezzel „megzavarta a kolhoz malacának nyugalma”. „A bölcs bíró természetesen tudta, hogy a kolhozmalac a kolhozi tulajdon részét képezi, a kolhoztulajdon pedig szent és sérthetetlen.”¹²⁴ Ennek megfelelően ez a bölcs ember úgy határozott, hogy alkalmazni kell az augusztus 7-i rendeletet, és 10 év szabadságvesztésre kell ítélni a [fiút a nyugalom] ’megzavarásáért’.”¹²⁵ Visinszkij prospektusában egy hasonló esetet találunk, ahol egy malac kövel való megdobása testi sértésnek és a közvagyon elleni bűncselekménynek minősült.¹²⁶ Egy másik esetben egy tizenkilenc éves fiataalt öt boglya eltulajdonításáért ítélt tíz év szabadságvesztésre a járásbíróság.¹²⁷

Igor Pihalo szerint ez nem jogi norma, hanem abnormális jogtalanság volt. Visinszkijjel együtt azt a megállapítást teszi, hogy a rossz módon ítélkező bírákat, akik a bagatell bűncselekmények esetében is alkalmazták a jogszabályt, csakhamar leváltották a hivatalukból, a már elbírált ügyeket pedig felülvizsgálták. Majd megjegyzi még, hogy a vidéki túlkapások

---

¹¹⁹ SNYDER, 13. lj. 50.

¹²⁰ РОМАНЕЦЬ, 111. lj. 18.

¹²¹ BOZZAY, 66. lj. 62.

¹²² Uo.

¹²³ РОМАНЕЦЬ, 111. lj. 20.

¹²⁴ Maga a törvény is a következőket deklarálja preambulumban: „[A]z (állami, kolhozi, szövetkezeti) köztulajdon a szovjet rendszer alapja, mely szent és sérthetetlen”, és az ellene támadást intézőket a nép ellenségeinek kell tekinteni. Vö. *I. ábra* (112. lj.)

¹²⁵ ПЫХАЛО, 113. lj. 101.

¹²⁶ ВЫШИНСКИЙ Андрей: *Революционная законность на современном этапе: К XVI годовщине Октябрьской революции* (Москва: Гос. изд-во Советское законодательство 1933, 102–103.)

¹²⁷ ЦДАВО України. – Ф. 24. – Оп. 13. – Спр. 81. – Арк. 20–23. Засвідчена копія. Машинопис; 2. – С. 519, 521.

pedig kizárólagosan a „helyi káderek alacsony jogi műveltségének” voltak tulajdoníthatóak.¹²⁸

A Budapesti Hírlap is beszámolt hasonló, de ellentétes esetről: „Odessza és Minszk szovjetbíróságainak 31 bíróját letartóztatták és a cseka különleges vésztörvényszéke elé állították. Azzal vádolják őket, hogy rendkívül enyhe ítéleteket hoztak gabonatorvajok ellen, holott a legújabb szovjetrendelet értelmében halálra kellett volna ítélni őket. A vád állítása szerint a gabonatorvajok megvesztegették a bírakat.”¹²⁹ Ezért a problémák felfogásom szerint a jogalkotás és a jogalkalmazás alanyainak közös akaratából adódtak, így ebben nem kizárólagosan Sztálint tekinthető egyedüli bűnösnek. A személyi kultuszhoz hasonlóan ezt is „minden bonyodalom nélkül Sztálin nyakába lehetett varrni, egy személyben, ami azért volt fontos, mer[t] így csak a vezér kompromittálódott, de maga a rendszer nem”.¹³⁰

3.2.2.2. ... egy hónappal később

Az 1932. szeptember 14-én a megyei ügyészeknek és bírósági elnököknek címzett szigorúan titkos rendelet kógens módon írta elő az augusztus 7-i törvény alkalmazását. Azt a vádlott társadalmi helyzetére, az okozott kár jellegére és az ügy politikai tartalmára figyelemmel kellett érvényesíteni, különös tekintettel a nép ellenségeire.¹³¹ Az ügyészeket és bírakat figyelmeztették, hogy ne alkalmazzák „mechanikusan” a törvényt, mivel ez az ügyek tömeges felhalmozódásához és az elkövetők szelektálásának hiányához vezet. E gyakorlat „egyes esetekben – figyelmen kívül hagyva a bevont személyek osztályhovatartozását – perspektíva-vesztéshez vezetett.”¹³²

A szovjet kormányzat kritikája szerint a bírósági ítéletek sok esetben „hatástalanok” voltak, és nem oldották meg a generális prevenció kérdését. Más esetekben az igazságszolgáltató szervek gyakran helytelenül, tetszőlegesen azonosították az osztályokat: például a szegényparasztot középparasztként, a középparasztot pedig kulákként kategorizálhatták. Megesett, hogy a megyei bíróságok „önkéntesen és politikailag teljesen helytelenül” hatalmazták fel az egyes alsóbb szintű népbíróságokat, hogy annak, vagyis a megyei bíróság tagjaiként járjanak el, hozzanak halálos ítéleteket.

---

¹²⁸ Azt is állítja, hogy a határozat célja nem az volt, hogy minél több embert bebörtönözzenek vagy kivégezzenek, hanem az, hogy a felelősségre vonás szigorúbbá tételével hatékonyan megóvják a szocialista tulajdont a fosztogatásokkal szemben. Vö. ПЫХАЛО, 113. lj. 102–104.

¹²⁹ „Emberhúsevés és tömegmészárlás Oroszországban” *Budapesti Hírlap*, 1933/250.

¹³⁰ SINKOVICS Ferenc: „Per, ami elmaradt” *Magyar Hírlap*, 2013/274.

¹³¹ ИЦАБО., 127. lj.

¹³² Uo.

A Szovjetunió Igazságügyi Népbiztossága ennek eredményeként utasította megyei ügyészségeket és bíróságokat, hogy a közvagyon elleni bűncselekmények kezelését személyes felügyelet mellett végezzék. Elrendelték, hogy a bíróságok differenciáltan – figyelembe véve a vádlott társadalmi státuszát és a bűncselekmény súlyát – járjanak el, és egyúttal gondoskodjanak a megelőző intézkedések és iránymutatások szigorú betartásáról.¹³³ Az eljárás során több tényezőt szem előtt „kellett” tartania a jogalkalmazónak, így a bűncselekmény első elkövetését, a súlyosbító körülmények hiányát, a lopás bűncselekmény természetét (ha az a közvetlen fogyasztási célt szolgálta) és az ellopott összeg csekély mértékét.¹³⁴ Ez a gyakorlat nem szolgálta a jogi aktus eredeti célját, és észrevehetjük, hogy az burkoltan kulákellenes irányvonalat szorgalmazott.¹³⁵ 1932. november 17-én korlátozták a szovjet Btk. 51. §-ának alkalmazását, lehetővé téve, hogy a megyei vagy járási bíróságok szükség esetén a törvényi minimumnál kisebb büntetéseket szabjanak ki. 1933 januárjától ismét szigorúbb ítélkezési gyakorlatot vezettek be, amely a büntetések szigorítását és a jogszabályok szigorúbb alkalmazását is jelentette.¹³⁶

A bíróságok nehéz helyzetbe kerültek, hiszen nem tudták, hogy az enyhébb büntetéskiszabási módokat követő ukrán Btk. 170. §-át, vagy a kötelezően alkalmazandó augusztus 7-i törvényt érvényesítsék. Ebben a környezetben alakult ki az a gyakorlat, hogy a GPU szervei az öt kalász törvény alapján indították meg a büntetőeljárást, azonban a tárgyalások folyamán az ügyet átminősíthették a büntetőkódex előbbi passzusára.¹³⁷ Legtöbb esetben ezért az ítélet csak a bíró jó vagy rossz lelkiismeretén múlt. Amennyiben pedig az sértette az *eminens dominium* elvét, az állami apparátus utasítására a megyei ügyészség fellebbezett az „enyhe” ítéletek ellen.¹³⁸ A törvények uralmát felváltotta a politika uralma.

3.2.2.3. Értelmezés 1933-tól

---

¹³³ Uo.

¹³⁴ Uo.

¹³⁵ Ebből a szempontból Conquest következő megállapítása különös jelentőséggel bír: „Az éhínséget Moszkva tervezte ki a nemzet bástyájának tekintett ukrán parasztság elszegényítése céljából. Az ukrán parasztokat nem azért döntötték nyomorba, mert parasztok, hanem azért mert ukránok voltak.” Vö. CONQUEST, 53. lj.

¹³⁶ ПЫХАЛО, 113. lj. 101.

¹³⁷ Így történt ez annak a parasztasszonynak az esetében is, aki három mázsa kukoricát lopott el a *Május elseje* kommunából. Lopás miatt az öt kalász törvény alapján pert indítottak ellene, de – mivel társadalmi státusza kulák, az eltulajdonítás pedig ismétlődő jellegű volt – az ítéletet már az USZSZK Btk. 170. §-a alapozta meg. Az illetékes népbíróság verdiktjében tíz év kényszermunkatáborban letöltendő szabadságvesztés állt. Vö. РОМАНЕЦЬ, 111. lj. 19.

¹³⁸ Uo. 18.

Az új év első napján, 1933. január 1-én Sztálin táviratot küldött az ukrán fővárosba, Harkovba, felszólítva valamennyi kolhoz- és nem kolhoztagot, hogy adják át önkéntesen a „korábban ellopott és elrejtett gabonát.”¹³⁹ Aki eleget tett az utasításnak, nem esett megtorlás alá; aki ellenállt, azzal szemben – feltételezve a gabonarejtegetést – kötelezően a szocialista tulajdon védelméről szóló törvény legszigorúbb büntetését kell alkalmazni.¹⁴⁰

Sztanyiszlav Kulcsickij szerint ez a törvény volt a padlássöprések előfutára.¹⁴¹ Anne Applebaum viszont úgy tekinti, hogy „[e]z az álláspont inkább értelmezés, mintsem szilárd bizonyítékokkal alátámasztott tény: Sztálin soha nem írt, és nem is őrzött semmilyen dokumentumot, amivel éhínség előidézését rendelte volna el. A gyakorlatban azonban a távirat végzetes választás elé állította az ukrán parasztságot. Beadhatták a gabonataralékaikat, és belehalhattak az éhezésbe, vagy megtarthattak valamennyi tartalékot, kockáztatva a letartóztatást, kivégzést, vagy a maradék élelmük elkobzását – ami után ugyancsak belehaltak az éhezésbe.”¹⁴² A Minisztertanács később pikantérikus módon a tervgazdálkodást és annak alkalmazását bírálta, és az adófizetés visszavezetését támogatta. A gyakorlatban azonban mindez csak 1933 nyarán valósulhatott meg, amikor már milliók pusztultak éhen a köztársaság falvaiban.¹⁴³

1933 februárjától a törvény személyi hatálya kiterjedt azon személyekre is, akik szervezeten irányítottak lopásokat, vagy elmulasztották a szocialista tulajdon védelmét. Ide tartoztak továbbá azok az esetek is, amikor a köztulajdon elleni bűncselekményt szervezett csoport tagjaként, ismétlődő jelleggel, nagy értékben, állami vagy kolhozi vezetők közreműködésével, illetőleg okirat-hamisítással követték el. Minden más esetben a Btk. 170. §-a volt irányadó, és ezekben az ügyekben kizárólagosan a megyei bíróságok voltak illetékesek.¹⁴⁴

¹³⁹ РДАСПІ. 104. л.; valamint ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6339. – Арк. 25. Копія; 1. – С. 308.

¹⁴⁰ Уо.

¹⁴¹ Кульчицький Станіслав: „Голодомор 1932 – 1933 рр. в Україні як геноцид” *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, 2005/14. 290–300.

¹⁴² APPLEBAUM, 102. л. 231–232.

¹⁴³ Уо. 232.

¹⁴⁴ ДАДО. – Ф.1520. – Оп. 3. – Спр. 62.

3.2.2.4. Következmények és hatályvesztés

A jogszabályt mindössze kétszer, augusztus 8-án és 9-én tették közé a Pravdában, így sokan csak a megtorlások során ismerhették meg annak tartalmát. Az 1933-as év elejére egyes források szerint 54 645 személy ügyében tárgyalták és hoztak – ebből 2 110 fő esetében halálos – ítéletet.¹⁴⁵ Az év első félévében mintegy 69 523 személy, összességében pedig legalább 150 000 személy ítéletét alapozta meg a szocialista tulajdon védelméről szóló törvény (ld. 2. ábra).

2. ábra¹⁴⁶

saját szerk.

A törvény alapján kiszabott kényszermunkatábor-büntetések 1934 és 1939 között az alábbi tendenciát mutatták:

3. ábra¹⁴⁷

saját szerk.

¹⁴⁵ SCSEBBAK, 75. lj.

¹⁴⁶ ПЫХАЛО, 113. lj. 103.

Akikkel szemben a törvényi előírások nem tették lehetővé a kulák minősítés alkalmazását, a *podkulacsnyik* (kulákszerűség) vádjával kerültek elítélésre vagy deportálásra.¹⁴⁸ A nagy terror időszakában a törvény alapján hozott ítéletek száma csökkenést mutatott, míg az „ellenforradalmi bűncselekmények” miatti elmarasztalások száma jelentősen megnőtt.¹⁴⁹ A törvény végül 1947-ig maradt hatályban, amikor is három évre eltörölték a halálbüntetést.¹⁵⁰

„Nem csoda, hogy ily körülmények között a kolhoznik úgy mint az önálló paraszt, szorultságában saját és családja nyomorúságos életének fenntartása érdekében garázdálkodni kezdett, azaz *ott lopott élelmiszert, ahol csak látott*, tekintet nélkül arra, hogy az élelmicikkek állami, kolhoz, szövetkezeti tulajdonban voltak-e és vasúti, vagy hajórakományban voltak felhalmozva”¹⁵¹ – foglalja össze a társadalmi hangulatot a Budapesti Hírlap, majd így folytatja: „Az életért való küzdelem eme elvadult formái provokálták aztán az állami, kolhoz- és szövetkezeti vagyon kvalifikált büntetőjogi védelmére vonatkozó rendeletet (augusztus 7.), illetve *az ennek nyomába járó vidéki terrort, számos kivégzéssel*. A halálbüntetés, vagy éhhalál elől menekülendő, a kolhoznik és szabadparaszt egyenként és csoportokban hagyja el az éhségvidékét és más, gazdagabb vidékeken igyekszik kenyeret és munkát keresni.”¹⁵²

Sztálin elmélete a kollektivizálás jogi alapjainak megteremtéséről világosan mutatja tehát, hogy a törvények hogyan válhatnak a hatalom gyakorlásának eszközeivé, ahelyett, hogy a közjót szolgálnák. A törvényhozás e formája nem csupán a tulajdonjogok csorbítását eredményezte, hanem olyan jogi környezetet is teremtett, amely legitimálta az állami erőszak alkalmazását. A bemutatott jogalkotási és jogalkalmazási gyakorlat a szocialista rendszer védelmét szolgálta, ám egyúttal teljes mértékben aláásta a jogbiztonságot. Aki az éhezés elől menekülni próbált, azt az államhatalom hideg keze utolérte. Minden kétségbeesett mozdulat, minden kísérlet, hogy elkerülje az éhhalált, szigorú retorziókkal sújtva hullott vissza a parasztra, mintha maga a remény is bűn lett volna... Ha a jog nem a védelem és stabilitás

---

¹⁴⁷ Uo. 104.

¹⁴⁸ BOZZAY, 66. l. 60.

¹⁴⁹ САБЛУК, 71. l. 240.; Mindezek ellenére egy magyar napilap 1937-ben még beszámol ilyen esetekről: „[H]a az egyik betartja, a másik pedig megszegi ezeket a rendelkezéseket, akkor a legsúlyosabb igazságtalanság, az engedelmesek megkárosítása és a rendeletekkel nem törődők erkölcstelen jutalmazása következik. A szovjetekben kötelező a gabonának megőrlése a hatósági malmokban 10–12% őrlési díj ellenében. Hogy megszabaduljon ettől az őrlési adótól, a nép kézzel és kis kézi gépekkel őrölte meg gabonáját. Egyetlen járásban egy hónapban 119 kézi »malmot« fedeztek fel. Erre az ügyészség egy 1932. évi törvény alapján a rendelet kijátszására halálbüntetést követelt »a szocialista tulajdon védelme« címén. Ilyen fegyverekkel kell a hatósági terrorgazdálkodást érvényesíteni.” Vö. ÉBER Antal: „Iránynélküli irányított gazdálkodás” *Pesti Napló*, 1937/293.

¹⁵⁰ ТАРАНЕНКО Микола – КОЛОМІЄЦЬ Тетяна: „Генезис смертної кари на території України” *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*, 2018/3. 91.

¹⁵¹ „Oroszország, az éhező világrész”, 88. l.

¹⁵² Uo.

eszköze, hanem az elnyomás és a félelemkeltés mechanizmusa, úgy nem csupán jogi, hanem mély társadalmi válságot is eredményez

„Ahhoz, hogy a kolhóztagek jómóduakká váljanak – mondta Sztálin elvtárs –, most már csak egyre van szükség : arra, hogy a kolhózból becsületesen dolgozzanak, helyesen használják ki a gépeket és traktorokat, helyesen használják ki az iga jószágot, helyesen munkálják meg a földet és óvják a kolhóz tulajdonát.”¹⁵³ Az életük árán is.

3.2.3. Fekete táblák

Az Ukrán SZSZK Népbiztosainak Tanácsa 1932. november 20-án elfogadta *A kulák befolyás elleni küzdelemről a kolhozokban* határozatot,¹⁵⁴ mely alapján a gabonakészletezési tervek „szándékos szabotálása” esetén egész falvakat, körzeteket helyeztek ún. *fekete táblákra*.¹⁵⁵ Egy már két nappal korábban kiadott határozat így rendelkezett:

„'Fekete táblára' kell venni azokat a kolhozokat, amelyek különösen durván szabotálják a gabona állami terv szerinti beszolgáltatását.

A 'fekete táblára' került kolhozok esetében a következő intézkedéseket kell végrehajtani:

- a) az áruszállítás azonnali leállítása, a helyi szövetkezeti és állami kereskedelem teljes megszüntetése, valamint az összes rendelkezésre álló áru elszállítása az érintett szövetkezeti üzletekből;
- b) a kolhozok kereskedelmének teljes tilalma, mind a kolhozok, mind a kolhoztagok, mind az egyéni gazdálkodók számára;
- c) minden típusú hitelezés leállítása, és a hitelek és egyéb pénzügyi kötelezettségek azonnali behajtása;
- d) a kolhozok ellenőrzése és megtisztítása a gabonakészletezés megghiúsításában részt vevő ellenforradalmi elemek kiszűrésével;
- e) az egyes kolhozok 'fekete táblára' vételét, valamint az erre vonatkozó figyelmeztetést a területileg illetékes végrehajtó bizottság határozatával hirdeti ki.”¹⁵⁶

A beszolgáltatási terv teljesítését vagy elmaradását követően a helyi vezetők által összeállított fekete táblákat és szegyenlistákat – a Központi Bizottság tájékoztatását követően az eredményekkel együtt – újságokban tették közzé. Ezt pedig egyetlen igazságszolgáltatási

¹⁵³ ALEXANDROV – GALAKTJIONOV – KRUSKOV – MITJIN – MOCSÁLOV – POSZPIÉLOV, 68. l. 129.

¹⁵⁴ ДАЖО – Ф. II-116. – Оп. 1. – Спр. 124. – Арх. 20.

¹⁵⁵ A levéltári források többnyire a *fekete táblák* (csorna doska) kifejezést használják, de az egyéb irodalmakban a *feketelisták* szóösszetétel is fellelhető. Az eszköz már a szovjet idők elején is ismeretes volt: a sikeres munkásokat vagy falvakat – szemben a sikertelenekkel – vörös táblákra helyezték. Vö. APPLEBAUM, 102. l. 233.

¹⁵⁶ ИЦАГО, 89. l.

rendszer számára sem ismeretes megtorlás követte, mely egész közigazgatási egységekre kiterjedő kollektív büntetés formájában jelentkezett. A rendszer újbóli bevezetésével egyidejűleg a kereskedelmet leállították, a meglévő árucikkeket a helyi üzletekből elszállították, az iskolákat és a postákat bezárták, a köztársaságot pedig hermetikusan a katonai alakulatok zárták körül. Kezdetben csupán a kézműipari vagy ipari termékek, majd Molotov utasítására a petróleum, a só és a gyufa szállítását is megtiltották ezen körzetekbe. Egy idő után a boltok polcai teljesen kiürültek, és a rendszer sem tette lehetővé törvényes keretek között egy adásvétel lebonyolítását.¹⁵⁷ A pénzügyi tranzakciók is lehetetlenné váltak, a hiteleket többé felvenni nem lehetett, ha pedig valakinek függőben lévő tartozása volt, haladéktalanul vissza kellett fizetnie az államnak. Ukrajnában ez az „univerzális fegyver” szigorúbb módszerekkel volt használatos, hiszen a vidéki lakosság egészét érintette, és nem korlátozódott kizárólagosan a termelői rétegre, ahogyan az például Oroszországban történt.¹⁵⁸ 1932 végére hetvenkilenc körzet teljes, míg további százhetvennégy részleges feketelistás státuszt kapott.¹⁵⁹ Így került fel lassanként Ukrajna szinte egésze ezekre a listákra.

Ezen a november 20-i napon különadót vezettek be azokkal szemben, akik nem teljesítették a készletezési előírásokat, és – mivel ekkor vezették be a fekete táblákat, mint a kollektív szankciós eszközöket – a büntetés már a falvak egészére is kiterjedt. Ez volt a *húsbírság*.¹⁶⁰ „Azokkal a kolhozokkal szemben, amelyekben előfordult a kolhoz tulajdonát képező gabonakészletek megkárosítása, és szándékosan akadályozták a beszolgáltatást, természetbeni büntetések foganatosítandók, ami azt jelenti, hogy pótteherként 15 havi húsbeszolgáltatási normát róhatnak ki az illető kolhozra, amelyet a közös tulajdonban lévő jószágokból, illetve a tagok jószágaiból teljesíthet”.¹⁶¹

Az UK(b)P KB Politikai Bizottsága és Népbiztosainak Tanácsa december 6-án *A gabonakészletezést rosszindulatúan szabotáló falvak fekete táblára (feketelistára) helyezéséről* jogilag kötelező érvényű jogszabályt alkotott, melyet V. Csubar és Sz. Koszior írtak alá.¹⁶² A kvótát nem teljesítő kolhozoknak tizenötszörös gabonamennyiséget kellett haladéktalanul beszolgáltatniuk. Ez az összeg messze meghaladta a normális körülmények

¹⁵⁷ APPLEBAUM, 102. lj. 234.

¹⁵⁸ ПАПАКІН Георгій: *Донбас на „чорній дошці”: 1932–1933. Науково-популярний нарис* (Київ: НАН України. Інститут історії України, 2014. 12.)

¹⁵⁹ Уб.: „Чорна дошка”: *антиселянські репресії (1932–1933)* (Київ: НАН України 2013, 336–337.)

¹⁶⁰ Ugyanerről ld. 88–93. lj. és az erre épülő bekezdést.

¹⁶¹ BOZZAY, 66. lj. 64.; Вісті ВУЦВК. – 1932. – 21 листоп.; 2. – С. 548, 549.

¹⁶² ПА ІІІ при ЦК Компартії України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 238. – Арк. 53–54. in: ПІРИГ Руслан (упоряд.): *Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів* (Київ: Політвидав України 1990, 278–279.)

között egy hónap alatt elvárt mennyiséget.¹⁶³ A gazdasági terror legfőképpen a „szabotőrök likvidálására” és az „ellenforradalmi elemek” eltávolítására irányult, melyek eszközei között az erélyes rendszabályok is szerepeltek. De nem kizárólag, hiszen Ukrajnába fegyverrel és kézigránatokkal fölszerelt kommunista rohamosztagekat telepítettek ki.¹⁶⁴ A régi-új büntetőrendszer a parasztság ellehetetlenítését jelentette.

Kaganovics legfontosabb feladata a gabonakészletezés biztosítása volt, de a fekete táblák szankciórendszere is az ő nevéhez fűződik. Sztálin Szocsiból levelezett vele, és ezekben a forrásokban Sztálin olyan mondatait olvashatjuk, mint: „A legfontosabb most Ukrajna”, és ha nem veszik elejét a dolgoknak, zárja a vezető: „Ukrajnát elveszíthetjük”.¹⁶⁵ Kulcsickij szerint ezzel a Kreml irányítását is veszélybe sodorta volna.¹⁶⁶

ЧОРНА ДОШКА.		FEKETE TÁBLA.	
Ось сілради, що вперто тупцюються на місці у виконанні плану хлібозаготівель, що не розгорнули боротьби з проривом. На 11 вересня вони виконали річний план:		Íme a falusi tanácsok, amelyek makacsul helyben toporognak a gabonakészletezési terv teljesítésében, és nem indítottak harcot az áttörés ellen. Szeptember 11-ig az éves tervet ők teljesítették:	
Зінцівська . .	на 10,7 відс.	Zincivi . .	10,7 százalék-ra
Тахтаулівська .	11,9 "	Tahtaulivi	11,9 "
Мильчанська .	13,4 "	Milcsai	13,4 "
Обазівська .	13,5 "	Obazivi	13,5 "
Мар'їнська .	13,5 "	Marjivkai	13,5 "
Василівська .	13,8 "	Vaszilivkai	13,8 "
Черкасівська .	14,2 "	Cserkaszi	14,2 "

4. ábra¹⁶⁷

saját szerk. és ford.

A magyar sajtó munkatársai így köszöntötték az 1933-as évet: „Egyik kéznek le kell törölnie a fekete tábláról egy csomó igazságtalan és kegyetlen rendelkezést és egy csomó számsort, hogy a másik kéz felírhasssa a tiszta táblára azt az áhított jóslatot, hogy most pedig *következik a boldogabb új esztendő*.”¹⁶⁸

¹⁶³ SNYDER, 13. l. 68.

¹⁶⁴ „Ukrajnában a szovjet rohamosztagekat állít a szabotáló parasztok ellen” *Budapesti Hírlap*, 1932/191.

¹⁶⁵ РГАСПИ. – Ф. 81. – Оп. 3. – Д. 99. – Л. 144–151. Автограф. in: ХЛЕВНЮК, 9. l.

¹⁶⁶ КУЛЬЧИЦЬКИЙ Станіслав: „Голодомор-33: Сталінський задум та його виконання” *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, 2006/15. 245.

¹⁶⁷ Fekete táblára került falusi tanácsok. *Poltavai Bolsevik újság*, 1932.09.12. in: ПАПАКИН, 159. l. 345.

¹⁶⁸ BUDAY Barna: „Boldogabb új esztendőt” *Budapesti Hírlap*, 1933/ 1.

3.2.4. Torgszin – esély a túlélésre

A fekete táblákkal szankcionált falvak számára lehetetlenné vált az élelemhez való hozzáférés. Az 1931 és 1936 között működő *torgszinok* – „торговля с иностранцами” (külföldiekkel folytatott kereskedelem) – a nagy éhínség idején kulcsszerepet játszott a Szovjetunióban a túlélésért vívott harcban. Ezek a rendszerek elsődlegesen a külföldi valutával vásárlókat szolgálták ki, de később a cserekereskedelem révén lehetőséget adtak az éhező parasztnak, hogy ékszereiket, relikviáikat és egyéb értékes tárgyaikat élelmiszerre válthassák.¹⁶⁹ A rendszer azt a benyomást keltette, hogy a parasztnak vagyonának értéke csekély, míg az állam iparosítási terveihez az elengedhetetlen.¹⁷⁰

A kiszolgáltatott helyzetben lévő lakosság a külföldi hozzátartozóikhoz fordult segítségért, akik pénzküldeményeikkel jelentős támogatást nyújtottak a helyi intézményeknek. A torgszinok így a külföldi valuta beáramlásának ösztönzésével kellően biztosították a szükséges pénzügyi alapokat a sztálini kormányzat számára az ipari nyersanyagok és berendezések importjának előmozdításához. Bevétele nagyban függött a fekete piacoktól is, ahol a parasztnak kedvezőbb áron jutottak több kenyérhez.¹⁷¹

Kezdetben a külföldről érkező pénzküldemények kizárólag a moszkvai központba érkeztek, ami jelentős, akár hónapokig tartó késedelmeket okozott.¹⁷² A feldolgozás során az állami bankokhoz csupán a levonások után maradó összegek jutottak el. A levonások mértéke 25–54% között változott.¹⁷³ Az üzletek alkalmazottai gyakran visszaéltek a helyzetükkel, és ha az eredeti címzett már nem élt, saját hozzátartozóikat részesítették előnyben.¹⁷⁴ A helyi párt- és szovjet nomenklátúra, valamint a politikai rendőrség és a bíróság alkalmazottai „saját földjüknek” tartották a torgszinokat: éjszakánként kinyitatták az üzlethelyiséget és szovjet fizetőeszközzel – vagy anélkül – vásároltak.¹⁷⁵

¹⁶⁹ ГОРОХ Микола: „Коштовності в обмін на їжу” *Локальна історія*.

¹⁷⁰ Az állam – külföldi tartozása által indokolt – valutaigénye okán liberalizálódott maga a torgszinok hálózata is: kezdetben csak a cári időkből fennmaradt aranypénzeket, majd az igazolt vagy nem igazolt külföldi valutát, végül pedig már az aranyékszereket és -háztartási eszközöket is elfogadták. Вö. ОСОКИНА Елена: *Алхимия советской индустриализации: время Торговина* (Москва: Новое литературное обозрение, 2024). A polgárok többsége nem volt tisztában az arany, ezüst, platina és gyémánt értékével, azokat az élelmiszerárakkal való összehasonlítás alapján alakították. Ezért nem is kapták meg az annak megfelelő értékű termékeket, holott csillagászati árakat fizettek. Вö. Уо.: „Торгсин, Золото для индустриализации” *Cahiers du monde russe*, 2006/4. 724–729.

¹⁷¹ Уо.: „За зеркальной дверью торговина” *Отечественная история*, 1995/2. 96–97.

¹⁷² МАРОЧКО Василь: „«Торгсин»: золота ціна життя українських селян у роки голоду (1932—1933)” *Український історичний журнал* 2003/3. 93.

¹⁷³ Уо.; valamint МЕЛЬНИЧУК Ольга: „Грошові перекази як джерело доходу системи «Торговину» в УСРР” *Історія України. Маловідомі імена, події, факти* 2010/36. 203–212.

¹⁷⁴ Уо. 209.

¹⁷⁵ ОСОКИНА, 171. l. Уо. 99.

Az USZSZK-ba érkező átutalások száma és értéke

Országok	Átutalások száma	Átutalások összege, karbovanecben
USA	184 505	2 303 696
Anglia	11 103	135 495
Franciaország	20 880	307 657
Németország	57 405	481 215
Lengyelország	39 769	435 993
Litvánia	2 026	25 737
Kína	3 457	49 113
Mongólia	635	5 575
Palesztina	25 227	209 624
Törökország	1 148	20 612
Perzsia	316	4 890
Olaszország	432	6 660
Csehszlovákia	1 642	19 382
Más országok	26 887	330 833
Összesen	375 432	4 305 482

3. táblázat¹⁷⁶

„[F]él rubel egy kiló cukor és 16 kopek (krajcár) a liszt kilója s ahol «a legdusabb választék van élelmiszerekben, ruházati cikkekben és luxuscikkekben» – amint ezt egy moszkvai újság hirdetései közt olvasom – de csak aranyért vagy nemes valutáért lehet vásárolni. S a nyomorult orosz elviszi jeggyűrűjét, emberi mivolta utolsó emlékét a torgszinba és egyszer, utoljára, húsvétkor – jóllakik belőle. Ilyen az istentelenek birodalmának húsvétja.”¹⁷⁷

Torgszin Leningrádban, 1934.

5. ábra¹⁷⁸

¹⁷⁶ МЕЛЬНИЧУК, 173. l. 205.

¹⁷⁷ CSEREY-PECHÁNY Albin: „Amiről az egész világ beszél. Istentelenek húsvétja” *Kecskeméti Közlöny*, 1933/86.

¹⁷⁸ ГОРОХ, 169. l.

4. A Holodomor mint népirtás nemzetközi elismerése

Az 1932–1933-as ukrajnai éhínségre először az emigrált ukrán értelmiség kezdte felhívni a figyelmet, és ők fogalmazták meg a fellépésre irányuló igényeiket is. A Népszövetség élelmiszersegély nyújtását¹⁷⁹ és vizsgálóbizottság küldését tervezte Szovjet-Ukrajnába, ám a francia körökben az ilyen javaslat támogatását Édouard Herriot „dezavualásának” tekintették, ami „az egyre jobban kimélyülő orosz-francia barátság” rovását okozhatta volna.¹⁸⁰

A francia politikus, Herriot 1933 augusztusában tett kijevei látogatásának rendezője és producere maga Sztálin volt. Az élelmiszermelletti kirakatok és a rendfenntartók által eltávolított éhezők a jólét illúzióját keltették. Herriot egy iskolába is ellátogatott, ahol a gyerekeket előre felkészítették a megfelelő válaszokra, így a politikus egy prosperáló társadalom képét vihetette haza.¹⁸¹ Az autóforgalom szintén a városi élet pezsgését színelte, miközben a járműveket más városokból átcsoportosított pártmunkások vezették.¹⁸² Így a két ország barátságához „szükséges erkölcsi bizonyítványt” Herriot kétségkívül kiállította.¹⁸³

A Holodomor a Szovjetunió fennállása alatt tabutéma maradt. Nyikita Hruscsov az SZKP XX. Kongresszusának 1956. február 25-én tartott zárt ülésén kizárólag a tömeges kitelepítések kapcsán tett népirtásra utaló kijelentést, az ukrán éhínségről azonban szándékosan nem ejtett szót.¹⁸⁴ A deportálásokról a következőket vallotta: „Az ukránok csak azért kerültek el ezt a sorsot, mert túlságosan sokan voltak, és nem volt hová száműzni őket. Különben őket is száműzték volna.”¹⁸⁵

A rendszerváltozás után az elismerésért tett erőfeszítések történeti bemutatása túlmutatna mind a területi korlátokon, mind a témakör szűkebb értelemben vett lehatárolásán. De lényeges, hogy 2022. november 16-án az ukrán parlament felhívást intézett a nemzetközi szervezetekhez és a világ valamennyi országának parlamentjéhez a Holodomor mint népirtás

¹⁷⁹ „Indítvány a Népszövetség előtt az oroszországi éhínség leküzdésére” *Erdélyi Lapok*, 1933/219.

¹⁸⁰ „Pikantériát ígér a Népszövetség holnapi ülése” *Budapesti Hírlap*, 1933/220.; ill. „Vizsgálóbizottságot Ukrajnába!” *Pesti Napló*, 1933/220.

¹⁸¹ BOZZAY, 66. l. 72–73.

¹⁸² SNYDER, 13. l. 83.

¹⁸³ „Herriot lelkesedése” *Keleti Újság*, 1933/37.

¹⁸⁴ HRUSCSOV Nyikita: *A személyi kultuszról és következményeiről. Beszámoló az SZKP XX. Kongresszusának zárt ülésén – 1956. február 25.* (Budapest: Kossuth Könyvkiadó 1988, 58–63.)

¹⁸⁵ Uo., 59.

elismerésének tárgyában.¹⁸⁶ A felhívás a történelmi igazság helyreállítását és az orosz-ukrán konfliktusban tanúsított orosz politikát állította párhuzamba a múltbeli eseményekkel.¹⁸⁷

4.1. Magyarország

Az Ukrán Országos Önkormányzat kérelmére a magyar Országgyűlés 2003. november 24-i ülésnapján 347 igen szavazattal egyhangúlag elfogadta az ukrán népirtást elismerő 129/2003. (XI. 26.) számú országgyűlési határozatot.¹⁸⁸

A Holodomor 70. évfordulója alkalmából létrejött határozatot Szászfalvi László, az emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottság elnöke adta elő, aki rámutatott az éhínség területi kiterjedésére és nagyságára. Hangsúlyozta, hogy „[k]özös kötelességünk és felelősségünk az emlékezetben őrzés is annak érdekében, hogy a világos sehol se történhessen ehhez hasonló, súlyos, emberiség elleni bűncselekmény.”¹⁸⁹ Fodor Gábor álláspontja szerint a történetek alaposabb elemzése érdekében indokolt lett volna egy átfogóbb megközelítést alkalmazni, nevezetesen egy határozati javaslat elfogadása helyett emlékülést tartani. Ez szerinte a „szavazási dömpingben” hatékonyabban irányíthatta volna a közvélemény figyelmét az eseményekre. Hargitai János kifejtette, hogy a Fodor által szorgalmazott megemlékezés „politikailag kevésbé lenne súlyos”.¹⁹⁰

4.2. Ukrajna

Viktor Juscenko, Ukrajna harmadik elnökének 2006. október 12-i rendelete határozottan előrevetítette az államfő elvi álláspontját.¹⁹¹ A november 25-án tartott beszédében követelte a képviselőktől az általa benyújtott törvényjavaslat elfogadását.¹⁹² Így három nappal később Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa kisebb módosításokkal *ex nunc* elfogadta a 2006. évi 376-V. számú *Az 1932-1933-as ukrajnai Holodomorról* szóló törvényt.¹⁹³ Az ukrán parlament akkori elnöke, Olexandr Moroz javaslatára a tervezetben a „nemzet” helyett „nép” szót jelenítették

¹⁸⁶ [Постанова Верховної Ради України Про Звернення Верховної Ради України до міжнародних організацій та парламентів держав світу щодо визнання Голодомору 1932-1933 років в Україні геноцидом Українського народу.](#)

¹⁸⁷ Uo.

¹⁸⁸ [129/2003. \(XI. 26.\) OGY határozat az 1932–1933. évi nagy ukrajnai éhínség 70. évfordulójára.](#)

¹⁸⁹ Az Országgyűlés hiteles jegyzőkönyve – 2003. évi őszi ülésszak november 24-25-26-ia ülésének első ülésnapja, 17632–17634.

¹⁹⁰ „Elismert népirtás” *Múlt-kor*, 2003.

¹⁹¹ [Про відзначення у 2006 році Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій.](#)

¹⁹² [Ющенко закликає Росію вшанувати на державному рівні пам'ять жертв Голодомору.](#) *Радіо Свобода*, 25 листопада 2006.

¹⁹³ [Закон України „Про Голодомор 1932–1933 років в Україні”.](#)

meg,¹⁹⁴ amit ezen formájában a jelenlévő négyszázharmincöt képviselő közül kettőszázharminchárom támogatott.¹⁹⁵

A törvény 1. cikkelye kimondta: „Az 1932-1933-as ukrajnai Holodomor az ukrán nép elleni népirtás.”¹⁹⁶ A passzus legitimitását az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 2010. április 8-án kelt, az ukrajnai Holodomor áldozatainak emlékéről szóló határozata erősítette meg.¹⁹⁷ A genocídium tényének nyilvános tagadása büntetőeljárás megindításához teremt jogalapot, bár a törvény a kiszabható szankciók nemére és mértékére vonatkozóan nem tartalmaz rendelkezéseket.

4.3. Más országok elismerése

A nemzeti parlamentek és a más nemzetközi szervezetek által közzétett határozatok és törvények összessége a *kettős morális felelősség* elvét – az áldozatok előtti tisztelgést és a hatalom birtokosainak objektív felelősségrevonását – támogatja.¹⁹⁸ A következő táblázatban összegeztem azon országokat, amelyek hivatalosan is elismerték a Holodomort népirtásként:

---

¹⁹⁴ ВАСИЛЕНКО, 51. lj. 46.

¹⁹⁵ МАРОЧКО Василь: „Визнання Голодомору 1932-1933 рр. в Україні – геноцидом: історичний факт політичного самоутвердження та морального зцілення нації” *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, 2007/16.1. 275.

¹⁹⁶ Ld. 193. lj.

¹⁹⁷ [Вшанування пам'яті жертв Великого Голоду \(Голодомору\) на території колишнього СРСР – Резолюція 1723 \(2010\).](#)

¹⁹⁸ ЖУРБЕЛЮК, 29. lj. 127.

Nemzeti szinten				
Elismerő országok	Elismerés ideje		Testületek (megjelenítés)	Ua regnáló elnöke
1. Észtország	1993	október 20.	Riigikogu (nyilatkozat)	Leonyid Kravcsuk
2. Ausztrália		október 28.	Szenátus (határozat)	
		október 31.		
3. Kanada	2003	június 20.	Szenátus (határozat), majd	Leonyid Kucsma
		2008. május 28.	Képviselőház (törvény)	
4. Magyarország		november 26.	Országgyűlés (határozat)	
5. Vatikán		április 2.	Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma	
6. Litvánia	2005	november 24.	Szejm (nyilatkozat)	Viktor Juscsenko
7. Grúzia		december 20.	Parlament (dokumentum)	
8. Lengyelország	2006	március 16.	Szenátus (határozat), majd a Szejm (törvény)	
		december 4.		
9. Ukrajna		november 28.	Legfelsőbb Tanács (törvény)	
10. Peru	2007	június 19.	Kongresszus (határozat)	
11. Paraguay		október 25.	Szenátus (nyilatkozat)	
12. Ecuador		október 30.	Nemzeti Kongresszus (határozat)	
13. Kolumbia		december 21.	Kongresszus Képviselőháza (határozat)	
14. Mexikó	2008	február 19.	Nemzeti Kongresszus Képviselőháza (határozat)	
15. Lettország		március 13.	Szejm (nyilatkozat)	
16. Portugália	2017	március 3.	Köztársasági Gyűlés (határozat)	Petro Porosenko
17. Amerikai Egyesült Államok	2018	október 4.	Szenátusa (határozat)	
18. Csehország	2022	április 6.	Képviselőház és Szenátus (határozat)	Volodimir Zelenszkij
		december 14.		
19. Brazília		április 26.	Nemzeti Kongresszus Szenátusa	
20. Románia		november 23.	Képviselőház és Szenátus (nyilatkozat)	
21. Írország		november 24.	Seanad Éireann (határozat)	
22. Moldova		november 24.	Parlament (nyilatkozat)	
23. Németország		november 30.	Bundestag (határozat)	
24. Ausztria		december 15.	Nemzeti Tanács (határozat)	
25. Chile		december 21.	Képviselőház (határozat)	
26. Bulgária		február 1.	Nemzetgyűlés (határozat)	
27. Belgium		március 9.	Képviselőház (határozat)	
28. Izland		március 23.	Alpingi (határozat)	
29. Franciaország		március 28.	Szenátus (határozat)	
30. Szlovénia		május 23.	Nemzetgyűlés (nyilatkozat)	
31. Egyesült Királyság		május 25.	Képviselőház (határozat)	
32. Luxemburg	2023	június 13.	Képviselőház (határozat)	
33. Szlovákia		június 20.	Nemzetgyűlés (határozat)	
34. Horvátország		június 28.	Szabor (nyilatkozat)	
35. Hollandia		július 7.	Képviselőház (határozat)	
36. Olaszország		július 26.	Szenátus (határozat)	
37. Svájc	2024	szeptember 24.	Nemzetgyűlés (nyilatkozat)	

4. táblázat¹⁹⁹

saját szerk.

¹⁹⁹ „Визнання Голодомору актом геноциду в світі” Національний музей Голодомору-геноциду.

5. Konklúzió

A rendelkezésre álló források és szakirodalom feldolgozása alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a Holodomor *dichotóm* jellegű: az emberiesség elleni bűncselekmény és a népirtás együttes tényállásának tankönyvi példája. Ahogyan rámutattam, különösen az 1948. évi Genocídium-egyezmény c) pontjában megfogalmazott életfeltételek, körülmények ráerőszakolása váltotta ki a bűncselekmény eredményét.

Jevhen Zaharov álláspontjával értek egyet, miszerint az 1932 januárja és októbere közötti időszakban emberiesség elleni bűncselekmények, 1932 novemberétől 1933 augusztusáig pedig népirtás valósult/ valósultak meg.²⁰⁰ Az első szakasz a gabonabeszolgáltatási kvóta irracionális növelését, az 1932. augusztus 7-i törvény emberi jogokat nem tűrő alkalmazását és a könyörtelen padlóssöpréseket foglalta magában. A második szakasz pedig a trojkák önkényes eljárását, a megtorlások indokolatlan és aránytalan fokozását, a kényszerített deportálásokat, a fekete táblákra felvitt falvak lezárását és ezáltal a szabad mozgás korlátozását jelentette, ami az árublokáddal, a teljes hírzárlattal és a vetőmag rekvirálásával megfosztotta az élethez és az emberi méltósághoz való joguktól az ukrán parasztokat. A szovjet vezetés, különösen Sztálin, a felelősséget nem saját politikai és gazdasági döntéseiben, hanem a parasztokban, *expressis verbis*: az ukrán nemzet egy részében vagy egészében, látta.

A Holodomor esetében a szándékosság tehát nemcsak vélelmezhető, hanem meg is állapítható. Éppen ezért rendkívül fontos az elismerés folyamata.

Orwell *Állatfarm* című regényének prototípusa az ukrán nemzet. A társadalmi evolúcióból revolúció lett, ahol a remélt jogosztás ígértét a jogfosztás valósága váltotta fel, s végül a *homo sovieticus* számára az első és egyetlen parancsolat a tervek maradéktalan teljesítése maradt.

---

²⁰⁰ ЗАХАРОВ Євген: *Чи можна кваліфікувати Голодомор 1932–1933 років в Україні та на Кубані як геноцид?* (Харків: Права людини 2015).

6. Felhasznált irodalom

6.1. Primer források

Levéltári források²⁰¹

РДАСПІ: ²⁰²	–Ф. 17.	–Оп. 3.	–Спр. 911.	–Арк. 42–42 зв. Оригінал. Машинопис
			–Спр. 913.	–Арк. 11. Оригінал. Машинопис
	–Ф.558.	–Оп. 11.	–Спр. 45.	–Арк. 109–109 зв. Оригінал. Машинопис; 3. – С. 635; 6. – С. 391.
	–Ф. 81.	–Оп. 3.	–Спр. 215.	–Арк. 1–24. Машинопис. Правлена копія; 5. – С. 314–333.
	–Ф. 82.	–Оп. 2.	–Спр. 141.	–Арк. 6. Копія. Машинопис; 3. – С. 515; 5. – С. 228, 229.
			–Д. 1049.	–Лл. 29–41. Подлинник. ²⁰³
ЦДАВО України: ²⁰⁴	–Ф. 1.	–Оп. 8.	–Спр. 117.	– Арк. 184. Засвідчена копія. Рукопис; 2. – С. 391.
	–Ф. 24.	–Оп. 13.	–Спр. 81.	– Арк. 20–23. Засвідчена копія. Машинопис; 2. – С. 519, 521.
				– Арк. 31 зв. – 33. Засвідчена копія. Склографічний примірник; 2. – С. 538–540.
ЦДАГО України: ²⁰⁵	–Ф. 1.	–Оп. 20.	–Спр. 5243.	–Арк. 234–238. Засвідчена копія. Ротапринт. відбиток; 5. – С. 210–212.
			–Спр. 6339.	–Арк. 25. Копія; 1. – С. 308.
		–Оп. 6.	–Спр. 235.	–Арк. 24. Оригінал. Машинопис; 1. – С. 113.
				–Арк. 5. Оригінал. Машинопис; 1. – С. 111.
				–Арк. 6. Оригінал. Машинопис; 1. – С. 112.
			–Спр. 236.	–Арк. 8–9. Оригінал. Машинопис; 1. – С. 147
			–Спр. 237.	–Арк. 207–216. Оригінал. Машинопис; 1. – С. 250–260.
			–Спр. 321.	–Арк. 6–9. Засвідчена копія. Машинопис.

Вісті ВУЦВК. – 1932. – 21 листоп.; 2. – С. 548, 549.

²⁰¹ А levéltári források, amelyekhez más forrást nem rendeltem, a következő dokumentumgyűjteményben is megtalálhatóak: ПИРІГ Руслан (упор.): *Голодомор 1932–1933 років в Україні: Документи і матеріали* (Київ: Києво-Могилянська академія 2007).

²⁰² Orosz Állami Társadalom- és Politikatörténeti Levéltár.

²⁰³ ХЛЕВНЮК Олег и другие (сост.): *Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг.* (Москва: РОССПЭН 2001)

²⁰⁴ Ukrajna Felsőbb Hatalmi és Kormányzati Testületeinek Központi Állami Levéltára.

²⁰⁵ Ukrán Közttestületek Központi Állami Levéltára.

ДАДО.²⁰⁶ – Ф.1520. – Оп. 3. – Спр. 62.

ДАЖО.²⁰⁷ – Ф. П-116. – Оп. 1. – Спр. 124. – Арк. 20.

ДАРФ.²⁰⁸ – Ф. 5446. – Оп. 1в. – Спр. 470. – Арк. 185. Оригінал. Машинопис

Комуніст. – 1932. – 9 серп.; Коллективизация сельского хозяйства: важнейшие постановления Коммунистической партии и Советского правительства. 1927–1935. – М., 1957. – С. 423, 424.

ПА ІІІ при ЦК Компартії України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 238. – Арк. 53–54.²⁰⁹

Korabeli magyar sajtóforrások

„Emberhúsevés és tömegmészárlás Oroszországban” *Budapesti Hírlap*, 1933/250.

„Herriot lelkesedése” *Keleti Ujság*, 1933/37.

„Indítvány a Népszövetség előtt az oroszországi éhínség leküzdésére” *Erdélyi Lapok*, 1933/219.

„Moszkva újabb kíméletlen harca Ukrajna ellen” *Budapesti Hírlap*, 1932/162.

„Oroszország, az éhező világrész” *Budapesti Hírlap*, 1932/236.

„Pikantériát ígér a Népszövetség holnapi ülése” *Budapesti Hírlap*, 1933/220.

„Ukrajnában szovjet rohamosztagekat állít a szabotáló parasztok ellen” *Budapesti Hírlap*, 1932/191.

„Vizsgálóbizottságot Ukrajnába!” *Pesti Napló*, 1933/220.

BUDAY Barna: „Boldogabb újsztendőt” *Budapesti Hírlap*, 1933/ 1.

CSEREY-PECHÁNY Albin: „Amiről az egész világ beszél. Istentelenek husvétja” *Kecskeméti Közlöny*, 1933/ 86.

Dr. CSÁNK Béla: „Genocidium” *Jogtudományi Közlöny*, 1949/1–2.

Dr. HAJDU Béla: „A genocidium kérdéséhez” *Jogtudományi Közlöny*, 1948/19–20.

ÉBER Antal: „Iránynélküli irányított gazdálkodás” *Pesti Napló*, 1937/293.

POPOFF George: „Az orosz éhínség, amely egy év alatt hat millió embert pusztít el emberi kéz munkája” *Budapesti Hírlap*, 1934/182.

---

²⁰⁶ Dnyipropetrovsk Kormányzóság Állami Levéltára.

²⁰⁷ Zsitomir Kormányzóság Állami Levéltára.

²⁰⁸ Az Orosz Föderáció Állami Levéltára.

²⁰⁹ ПИРИГ Руслан (упоряд.): *Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів* (Київ: Політвидав України 1990, 278–279.).

6.2. Szekunder források

Jogszabályok

[129/2003. \(XI. 26.\) OGY határozat az 1932–1933. évi nagy ukrajnai éhínség 70. évfordulójára](#)

[1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről](#)

[1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről](#)

[A népiirtás büntetnének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 1955. évi 16. törvényerejű rendelet](#)

[T/4490. számú törvényjavaslat az Egyesült Nemzetek Diplomáciai Konferenciája által, a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómában, 1998. július 17-én elfogadott Statútumának kihirdetéséről](#)

[Ukrajna Büntető Törvénykönyve](#)

[Вшанування пам'яті жертв Великого Голоду \(Голодомору\) на території колишнього СРСР – Резолюція 1723 \(2010\)](#)

[Закон України „Про Голодомор 1932–1933 років в Україні”](#)

[Постанова Верховної Ради України Про Звернення Верховної Ради України до міжнародних організацій та парламентів держав світу щодо визнання Голодомору 1932–1933 років в Україні геноцидом Українського народу](#)

[Про відзначення у 2006 році Дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій](#)

Szakirodalom

ALEXANDROV G.F. – GALAKTJIONOV M.R. – KRUSKOV V.Sz. – MITJIN M.B. – MOCSÁLOV V.D. – POSZPÉLOV P.N.: *Joszif Visszarionovics Sztálin – rövid életrajz* (Budapest: Szikra 1949)

APPLEBAUM Anne: *Vörös éhínség – Sztálin háborúja Ukrajna ellen* (Budapest: Európa Könyvkiadó 2020)

Az Országgyűlés hiteles jegyzőkönyve – 2003. évi őszi ülészak november 24-25-26-ia ülésének első ülésnapja, 17632–17634.

BARLA-SZABÓ Ödön: „A gazdaság, politika és erkölcs viszonyára vonatkozó lenini felfogás néhány időszaki aspektusa (Vázlat)” *Egyetemi Szemle*, 1983/3.

BOZZAY Zoltán: *Népiirtások a XX. században* (Budapest: Scolar 2019)

BRANNIGAN Augustine: *Beyond the Banality of Evil: Criminology and Genocide* (Oxford: Oxford University Press 2013)

CONQUEST Robert: *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine* (New York: Oxford University Press 1986)

GULYÁS Éva: „A genocídium fogalmának változásai. Gondolatok az 1948-as genocídium egyezmény 70. évfordulóján” *Regio: Kisebbség, Kultúra, Politika, Társadalom*, 2018/3.

HARTYÁNYI Jaroslava: *Az elrejtett igazság* (Budapest: Magyarország Ukrán Kulturális Egyesület 2004)

- HRUSCSOV Nyikita: *A személyi kultuszról és következményeiről. Beszámoló az SZKP XX. Kongresszusának zárt ülésén – 1956. február 25.* (Budapest: Kossuth Könyvkiadó 1988)
- JENEY Petra – SEBŐK Endre: „Médiagenocídium” *Fundamentum*, 2004/1.
- KOI Gyula – SCHWEITZER Gábor: „A levéltári kutatás” in: JAKAB András – SEBŐK Miklós (szerk.): *Empirikus jogi kutatások* (Budapest: Osiris 2020)
- LAGZI Gábor: „Egy konferencia margójára, avagy mit tudunk ma az 1932-1933-as ukrajnai éhínségről” *Regio: Kisebbség, Kultúra, Politika, Társadalom*, 2003/4.
- LAMM Vanda: „Genocídium – A nemzetközi jog és a büntetőjog határterülete” *Állam- és Jogtudomány*, 2011/4.
- NAGYHÁZI György: „Egy elhallgatott tudástranszfer: adalékok a Szovjetunió első öt éves tervének történetéhez” *Tér-Gazdaság-Ember*, 2021/2.
- SCHABAS William A.: *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes* (Cambridge: Cambridge University Press 2000).
- SERBYN Roman (ed.): *LEMKIN Raphael: Soviet Genocide in Ukraine* (Kyiv: Marko Melnyk Publishing house 2020)
- SINKOVICS Ferenc: „Per, ami elmaradt” *Magyar Hírlap*, 2013/274.
- SNYDER Timothy: *Véres övezet – Európa Sztálin és Hitler szorításában* (Budapest: Park Könyvkiadó 2022)
- STIPTA István: „A jelenkori jogtörténet-tudomány (Értelmezési kísérlet)” *Jogtörténeti Szemle*, 2016/3. 36–37.
- WITTGENSTEIN Ludwig: *Tractatus Logico-Philosophicus* (London: Routledge&Kegan Paul Archive 1974)
- АНТОНОВИЧ Мирослава – ВАСИЛЕНКО Володимир (ред.): *Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин геноциду згідно з міжнародним правом* (Київ: Києво-Могилянська академія 2016):
- ВАСИЛЕНКО Володимир: „Методологія правової оцінки Голодомору 1932-1933 рр. в Україні як злочину геноциду”
- ЖУРБЕЛЮК Галина: „Заподіяння розумових розладів під час Голодомору 1932-1933 років в Україні як елемент злочину геноциду”
- ВЫШИНСКИЙ Андрей: *Революционная законность на современном этапе: К XVI годовщине Октябрьской революции* (Москва: Гос. изд-во Советское законодательство 1933)
- ЗАЙЧЕНКО Олександр: „Кримінально-правова характеристика діяння геноцид (ст. 442 КК України)” *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2023/6.
- ЗАЙЧЕНКО Олександр: „Об’єктивна сторона складу кримінального правопорушення геноцид: форми прояву кримінального правопорушення за частинами 1 та 2 статті 442 Кримінального Кодексу України” *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2023/6.
- ЗАХАРОВ Євген: *Чи можна кваліфікувати Голодомор 1932–1933 років в Україні та на Кубані як геноцид?* (Харків: Права людини 2015)

- ЗЕЛЕНИН Ілля: „«Закон о пяти колосках»: разработка и осуществление” *Вопросы истории*, 1998/1.
- ІГНАТУША Олександр – ГРУЗОВА Тетяна: „Церква в умовах Голодомору 1932–1933 рр.: історіографічний дискурс” *Сторінки історії*, 2021/53.
- КУЛЬЧИЦЬКИЙ Станіслав: „Голодомор-33: Сталінський задум та його виконання” *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, 2006/15.
- КУЛЬЧИЦЬКИЙ Станіслав: „Голодомор 1932 – 1933 рр. в Україні як геноцид” *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, 2005/14.
- МАРОЧКО Василь: „«Торгсин»: золота ціна життя українських селян у роки голоду (1932—1933)” *Український історичний журнал*, 2003/3.
- МАРОЧКО Василь: „Визнання Голодомору 1932-1933 рр. в Україні – геноцидом: історичний факт політичного самоутвердження та морального зцілення нації” *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, 2007/16.1.
- МАРОЧКО Василь: *Територія Голодомору 1932-1933 рр.* (Київ 2014)
- МЕЛЬНИЧУК Ольга: „Грошові перекази як джерело доходу системи «Торгсину» в УСРР” *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*, 2010/36.
- Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України (Харків: Право 2013)
- ОГІЄНКО Віталій: *Що Голодомор має навчити українців: історичні паралелі між Голодомором і нинішньою російською агресією та геноцидом* (Київ: К.І.С. 2023)
- ОСОКИНА Елена: „За зеркальной дверью торгсина” *Отечественная история*, 1995/2.
- ОСОКИНА Елена: „Торгсин, Золото для индустриализации” *Cahiers du monde russe*, 2006/4.
- ОСОКИНА Елена: *Алхимия советской индустриализации: время Торгсина* (Москва: Новое литературное обозрение, 2024)
- ПАПАКІН Георгій: „Чорна дошка”: *антиселянські репресії (1932–1933)* (Київ: НАН України 2013)
- ПАПАКІН Георгій: *Донбас на „чорній дошці”: 1932–1933. Науково-популярний нарис* (Київ: НАН України. Інститут історії України, 2014)
- ПЫХАЛО Игорь: „Закон о пяти колосках” *Общество. Среда. Развитие (Terra Humana)*, 2011/4.
- РОМАНЕЦЬ Наталя: „«Закон про п'ять колосків»: особливості застосування в Україні” *Грані*, 2011/5.
- РУДЕНКО Юлія: „Методи здійснення суцільної колективізації на Черкащині: розкуркулення та розселяння” *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*, 2022/2.
- САБЛУК Сергій: „Контроль за злочинністю в Україні на початку 1930-х років” *Підприємництво, господарство і право*, 2020/8.
- ТАРАНЕНКО Микола – КОЛОМІЄЦЬ Тетяна: „Генезис смертної кари на території України” *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*, 2018/3.
- ЦЕВЕК Юдит: „Голодомор в Украине, самый страшный геноцид в Советском Союзе (спорные вопросы вокруг определения понятия геноцида)” *Велес*, 2016/9–1.

Internetes források

BIEDERMANN Zsuzsánna: „[A genocídium fogalmának értelmezése](#)” *Jogelméleti Szemle*, 2011/4. (utolsó megtekintés: 2024.11.20.)

„[Elismert népirtás](#)” *Múlt-kor*, 2003. (utolsó megtekintés: 2024.11.20.)

„[Izrael szerint a holodomor nem népirtás, hanem szociocídium volt](#)” *Karpat.in.ua-hun*. (utolsó megtekintés: 2024.11.20.)

КОТЛЯР Юрій – МАКАРЧУК Сергій – МОРОЗОВА Ольга: „[Документальні свідчення про канібалізм на території Миколаївської області під час голодомору 1932–1933 рр.](#)” (utolsó megtekintés: 2024.11.20.)

SZENIK Ljubomir: „[Az éhínség témája az ukrán prózairodalomban](#)” (utolsó megtekintés: 2024.11.20.)

SCSERBAK Jurij: „[Éhínséggel és döghalállal](#)” *Beszélő online* (utolsó megtekintés: 2024.11.20.)
[Stalin, Vor Erfolgen von Schwindel befallen. Zu den Fragen der kollektivwirtschaftlichen Bewegung.](#) (utolsó megtekintés: 2024.11.20.)

ГОРОХ Микола: „[Коштовності в обмін на їжу](#)” *Локальна історія*. (utolsó megtekintés: 2024.11.20.)

„[Ющенко закликає Росію вшанувати на державному рівні пам'ять жертв Голодомору](#)” *Радіо Свобода*, 25 листопада 2006. (utolsó megtekintés: 2024.11.20.)

„[Визнання Голодомору актом геноциду в світі](#)” *Національний музей Голодомору-геноциду*. (utolsó megtekintés: 2024.11.20.)